

EBÛ REYYE'NİN BAZI TEMEL HADİS MESELELERİ İLE İLGİLİ İDDİALARINA İBN YAHYA'NIN VERDİĞİ CEVAPLAR

Kabul Tarihi: 09.03.2016

Yayın Tarihi: 14.04.2016

Bayram KANARYA*

Öz

Hadis tarihinde, sünnet, hadislerin kitâbeti, mana ile rivayet, hadislerde isrâiliyyât, hadis uydurma sebepleri, sahabe ve hadis rivayeti gibi bir çok konu alimler arasında tartışılmıştır. Mahmud Ebû Reyye'nin 1958'de yayımlanan "*Adva 'ala's-Sünneti'l-Muhammediyye*" isimli eseri gerek metodoloji gerekse de muhteva açısından büyük yankı uyandırmış ve üzerine reddiyeler kaleme alınmıştır. Bu reddiyelerden biri, Abdurrahman b. Yahya tarafından yazılan "*el-Envâru'l-Kâşife*" isimli eserdir. Bu çalışmada Ebû Reyye'nin iddiaları ile bu iddialara İbn Yahya tarafından nasıl yaklaşıldığı mukâyeseli olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sünnet, Sahabe, Ebû Reyye, İbn Yahya, Rivayet.

ANSWERS GIVEN BY IBN YAHYA TO ABU RAYYA'S CLAIMS ABOUT SOME BASIC HADITH ISSUES

Abstract

Many hadith matters has been discussed among scholars such as nature of sunnah, writing of hadith, narrating hadith with meaning, forgery of hadith, companions and hadith transmission. As a modern study on mentioned hadith issues Mahmoud Abu Rayya's "al-Adwa Ala al-Sunna al-Muhammadiyya (Lights on Muhammadan Sunnah) that is published in 1958, caused various reactions among scholars and some of them wrote books for refutation his views. Abd al-Rahman ibn Yahya's "al-Anwar al-Kashifa" is one of such writings. This paper aims to scrutinize both of Abu Rayya and İbn Yahya's remarks as claims and replies in a comparative context.

Key Words: Sunnah, Companions, Abû Reyye, Ibn Yahya, Narrative.

GİRİŞ

Hadis tarihi, İslam'ın Kur'an'dan sonra ikinci kaynağını teşkil eden sünnet/hadis terminolojisinin neye tekabül ettiği konusunda zengin bir tartışma birikimine sahiptir. Bu ilmî tartışmalar, sünnetin nasıl algılandığı ve sınırlarının ne olacağı hususlarında farklı görüşleri de beraberinde getirmiştir. Bu tartışmalar esnasında perspektif birliği tabii olarak sağlanamazken, zaman zaman aşırı olarak değerlendirilen fikirler de ileri sürülmüştür. Bu bağlamda, Mahmud Ebû Reyye'nin 1958'de neşrettiği kitabı ile buna reddiye yazan Abdurrahman b. Yahya'nın telif ettiği eserler mukâyeseli bir şekilde incelenecektir.

Reşid Rıza'nın öğrencisi olan Ebû Reyye (1889-1970)¹ 1946'da "*Kâb'ul-Ahbâr ilk Siyonist*" başlığını taşıyan bir makale yayınlamış ve bu makalede bakış açısını ortaya koymuştur.² Gençlik yıllarında herhangi bir İslamî eğitim almayan Ebû Reyye, Abduh ve Reşid Rıza'ya hayranlık duymuştur.³ Ebû Reyye'nin "İlmî araştırma yöntemlerine uygun ve

* Öğr. Gör. Dr., Diçle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, bayramkanarya@hotmail.com

¹Hayatı hakkında fazla bir bilgi bulunmayan Ebû Reyye'nin Kahire'de doğduğu, el-Ezher Üniversitesi'nde öğrenim gördüğü, Reşid Rıza'nın kurduğu Medresetu'd-Da've ve'l-İrşâd adındaki iki yıllık enstitüyü bitirdiği ve Kahire'deki bazı yabancı okullarda görev aldığı bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nureddin İtr ve M. Yaşar Kandemir, *Ebû Reyye*, DİA, İstanbul, 1994, X/214-215.

²Yasemin Çekiçoğlu, *Sahihayn'da Ebu Hureyre'nin İsrailiyyat Olarak Nitelendirilen Rivayetleri* (Basılmamış yüksek lisans tezi.), MÜSBE, İstanbul, 2010, s.15

³ Mehmet Emin Özafşar, Mehmet Görmez, *Ebû Reyye ve Kitabı Üzerine*, İslami Araştırmalar Dergisi, c. 5, sayı:1, Ocak, 1991, s. 63.

sahasında yazılmış tek eser olduğunu" iddia ettiği⁴ ve Taha Hüseyin'in de bir takdim yazdığı *Adva 'Ala's-Sünneti'l-Muhammediyye* isimli eser, Mısır'da bir kaç kez basılmış, Muharrem Tan tarafından eser Türkçe'ye tercüme edilmiş ve Yöneliş yayınlarından çıkmıştır.

Mahmud Ebû Reyve'nin Kahire'de "*Adva' 'ala's-Sünneti'l-Muhammediyye ev Difa' 'ani'l-Hadis*" adıyla telif ettiği bu eser, 400 sayfa civarında ve Arapça olarak basılmıştır. Eser, sünnet, hadislerin yazılması, mana ile rivayet, hadiste isrâiliyyât ve hadis uydurma sebepleri gibi hadis ilminin temel konularını ele almış ancak kullandığı dil ve bilimsel kriterleri ihmal noktasında ciddi eleştiri almakla kalmamış, bununla birlikte üzerine birçok reddiye yazılmıştır.

Ebû Reyve'ye reddiye olarak yazılan eserlerin bir kısmı şunlardır⁵:

1-Dr. Mustafa es-Sıbai, *es-Sünne ve Mekânetuhâ fi't-Teşrii'l-İslamî*, Kahire, 1961.

2-Muhammed Abdurrezzak Hamza el- Mekkî, *Zulumâtu Ebî Reyve*, Kahire, 1379.

3-Abdurrahman b. Yahya el-Yemanî el- Mekkî, *el-Envâru'l-Kâşifa*, Kahire, 1378.

4-Dr. Muhammed Accac, *Ebu Hureyre Râvîyetu'l İslam*, 1982.

5-Abdülünim Salih el-İzzî, *Difâ' An Ebî Hureyre*, Beyrut, 1981.

6-Dr. Muhammed Ebu Şehbe, *Difa' 'Ani's-Sünne*, Kahire, 1967.

7-M. Mustafa el-Azami, *Dirâsât fi'l-Hadis*, Beyrut, 1980.

8-Osman Güner, *Ebu Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler (Tarihi Arka Plan)*, İstanbul, 2001.

9- Ali Toksarı, *Hiz. Ebu Hureyre (ra) ve Hadis İlimindeki Yeri* (doktora tezi), Kayseri, 1982.

Çalışmada bu reddiyelerden Abdurrahman b. Yahya el-Yemanî el-Mekkî'nin kaleme aldığı "*el- Envâru'l-Kâşifa li mâ fi Kitabi Adva' 'Ala's-Sünne Mine'z-Zeleli ve't-Tadlîli ve'l Mücâzeze*" isimli eserinde Ebû Reyve'nin iddialarına verilen cevaplar ele alınmıştır. Yazarın, *el-Envâru'l-Kâşife* isimli eserine yazdığı mukaddimede "Benden önce Mekke'deki Daru'l-Hadis Müdürü Şeyh Muhammed Abdurrezak Hamza, Ebû Reyve'ye bir reddiye kitabı yazmıştı. Kitabından istifade ettim," dediği⁶ ve 320 sayfadan oluşan bu eser henüz Türkçe'ye tercüme edilmemiştir. Ebû Reyve, iddiaları ortaya atan kişi olduğundan biz yöntem olarak önce onun bu iddialarını, daha sonra reddiyede sözkonusu iddialara verilen cevapları mukayeseli olarak ele almaya çalıştık.

1-SÜNNET

Ebû Reyve, sünnetin âdet, yol, davranış olduğu üzerinde ısrarla durarak hadislerin sünnete dâhil edilmemesi için büyük gayret içerisindeydi. Zira hadisler kavli, sünnet ise amelîdir. İbn Teymiyye'nin de sünneti "âdet" anlamında aldığını belirten Ebû Reyve⁷ ve "*Sizden önce de nice sünnetler geçti*"⁸ ayetini istişhâd kabilinden zikretmiştir. Ebû

⁴Mahmud Ebû Reyve, *Adva 'Ala's-Sünneti'l-Muhammediyye ev Difa' 'ani'l-Hadis*, Daru'l-Maarif, Kahire, 1119. s. 8-10.

⁵ Zekeriyâ Güler, *Ebû Reyve'nin Adva 'Ala's-Sünne en-Nebeviyye Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme*, SÜİFD, sayı, 4, yıl, 1994, Konya, s. 192; Osman Güner, *Ebu Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler (Tarihi Arka Plan)*, İnsan Yay, İstanbul, 2001, s. 25.

⁶ Abdurrahman b. Yahya el-Yemani, *el-Envâru'l-Kâşifa li mâ fi Kitabi Adva 'Ala's-Sünne Mine'z-Zeleli ve't-Tadlîli ve'l-Mücâzeze*, el-Matbaatu's-Selefiyye, Beyrut, 1378, s. 3.

⁷ Ebû Reyve, a.g.e., s. 11.

⁸ Âl-i İmrân, 3/137.

Reyye'ye göre sünnet, Hz. Peygamber'in ve özellikle sahabenin davranış şekli olarak izledikleri fiillerdir. Sonraları muhaddisler, Hz. Peygamber'in sözleri için "Hadis/Sünnet" terimini kullanmışlardır. Ebû Reyye'ye göre bu, Arap dilinde bilinmeyen ve kullanılmayan bir ifadedir.⁹ Ona göre sünnet, mana itibarıyla Kur'an'a racidir. Sünnet, kitabın beyânı olduğundan, sünnette Kur'an'da olmayan bir konu olmamalıdır. Bizzat Hz. Aişe "Ahlakı, Kur'an'dı"¹⁰ diyerek Rasulullah'ın ahlakını Kur'an ile sınırlandırmıştır. Sünnette Kur'an'da aslı bulunmayan herhangi bir hükmün yer alması, onun Kur'an için açıklayıcı vasfına uymamaktadır.¹¹

Yukarıdaki iddialara İbn Yahya tarafından cevap verilmiştir. Ona göre sünnet iki manaya gelmektedir. Bunlardan birincisi yeni bir çıkış açmak (men senne sünneten..), diğeri de sîret-i âmmedir ki, buna "Hedy" de denilmiştir.¹² Ayrıca Ebû Reyye, sünnetin tarifini yaparken el-Cürcanî'nin tarifini vererek bu tanıma bazı eklemeler yapmış fakat İbn Yahya, bu eklemeleri el-Cürcanî'nin *Tarifat*'ında göremediğini söylemiştir.¹³

İbn Yahya'ya göre sâbit hadislerin medlûlatı, sünnettir. Ona göre Ebû Reyye, hadislerin sünnetle alakası olmadığını ima etmek istemiş ve konu ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: "Halbuki, Hz. Peygamber'den sâbit olan, Allah'tan sâbit olmuş demektir. Allah, ayette şöyle buyurmaktadır: "*Kim Peygambere itaat ederse Allah'a itaat etmiş gibidir.*"¹⁴ Müslüman kişi, Hz. Peygamber'in Rabbinden geleni tebliğ ettiğine inanmak zorundadır. Rasulullah, Kitabullah'ı sünnetiyle tebliğ etmiştir."¹⁵ İbn Yahya, sünnetin Kur'an karşısındaki konumu hakkında üç yorum olduğundan bahsetmekte ve bunları şöyle sıralamaktadır:

- 1-Sünnet, kitap üzerinde hüküm koyandır.
- 2-Sünnet, kitabı tebyîn eder.
- 3-Sünnet, kitaptan sonra gelir.¹⁶

Ebû Reyye, Şatibî'nin de her şeyin Kur'an'da olduğunu düşündüğünü, buna delil olarak da "*Kitabı, herşeyin açıklayıcısı olarak (tibyanen li kulli şey)..*"¹⁷ ayetini zikrettiğini, subutu kesin olmayan (maznûn) ile Kur'an'ın (maktû' bih) aynı derecede değerlendirilemeyeceğini dillendirmektedir.¹⁸ İbn Yahya buna karşı çıkmakta ve başka bir ayette ("*O Peygamberleri) Apaçık belgeler ve kitaplarla gönderdik. Zikri sana indirdik ki, insanlara kendilerine indirileni açıklayasın (tebyîn edesin). Umulur ki onlar tefekkür ederler,*"¹⁹ buyurulduğunu, Ebû Reyye'nin yukarıda zikrettiği birinci ayetteki "Beyân" ile

⁹ Ebû Reyye, a.g.e., s. 16.

¹⁰ İbn Hanbel, *Müsned*, VI/188.

¹¹ Ebû Reyye, a.g.e., s. 19.

¹² İbn Yahya, a.g.e., s. 20.

¹³ Ebû Reyye, a.g.e., s. 11-12; el-Cürcanî'nin "Sünnet" terimi ile ilgili açıklamaları için bkz. es-Seyyit eş-Şerîf el-Cürcanî, *Mu'cemu't-Ta'rifât*, thk. Muhammed Siddik el-Minşâvî, Daru'l-Fedile, Kahire, tsz., s. 105.

¹⁴ Nisâ, 4/80.

¹⁵ İbn Yahya, a.g.e., s. 20.

¹⁶ İbn Yahya, a.g.e., s. 21.

¹⁷ Nahl, 16/89.

¹⁸ Ebû Reyye, a.g.e., s. 13; Şatibî, Ebû Reyye'nin iddia ettiği gibi "Tibyânen likulli şeyin" ayetini sadece Kur'an'ın delil olarak kabul edilmesi gerektiği, başka bir ifade ile sünnetin bir delil olamayacağı bağlamında zikretmemektedir. Şatibî şöyle demektedir: "Kur'an'a Furkân, Hedy, Bürhân ve Tibyânen li külli şeyin gibi isimler verilmiştir. Kur'an icmal, tafsîl, mutlak ve umum açısından Allah'ın mahlûkatına karşı bir delildir." Bkz. İbrahim b. Musa eş-Şatibî, *el-Muvâfekat*, thk. Ebû Ubeyde Meşhur b. Hasan, Daru İbn Affan, Suudi Arabistan, 1997, IV/160. Ayrıca Şatibî, söz konusu ayeti ele aldığı yerde "Bu Kur'an, Allah'ın ipi, apaçık bir nûr ve şifa veren bir kitaptır," (Bkz. Tirmizi, *Fedâilu'l-Kur'an*, 42, V/172) hadisini de zikretmiştir. Şatibî eğer sünnetin delil olmadığını iddia etmiş olsa, bu hadisi neden zikretmiş olsun. Kaldı ki Şatibî, hadis/sünnetin dinde delil olduğuna dair birçok yerde temas etmekte ve konu ile ilgili açıklamalarda bulunmaktadır. Bkz. eş-Şatibî, a.g.e., IV/184, 318,

¹⁹ Nahl, 16/44.

ikinci ayetteki "Beyân"ın birbirinden farklı olduğunu ve ikinci ayetin, sünnetin varlığına açık bir delil olduğunu belirtmektedir. Ona göre yegâne kaynak değeri olarak Kur'an'ı savunanların bu ayeti görmeleri gerekir. Sünnetin kaynağının bir kısmı vahiydir, diğer bir kısmı ise Allah'ın izniyle Hz. Peygamber'in yaptığı içtihadlardır. İmam Şafî'yi referans gösteren İbn Yahya durum ne olursa olsun Cenab-ı Hakk'ın Rasulullah'a itaati farz kıldığına altını çizmektedir.²⁰

Ebû Reyve, İmam Mâlik'in amelî ve devamlı yapılan sünnete muraât edip bunun dışındaki hadisleri terkettiğini, bazen sahîh hadisleri alırken, bazen de "Bizim amelimiz değildir, mensûh olabilir," deyip tevakkuf ettiğini söylemiştir.²¹ İbn Yahya ise: "İmam Mâlik sahîh hadisleri almaya özellikle itina göstermiştir. Ancak bazı hadisleri ahzetmede tevakkuf ederken 'Bize göre amel böyle değildir,' demiştir. Bununla o, hadisin mensûh olabileceğine işaret etmiştir. Demek ki Ebû Reyve Malik'i tam olarak araştırmamış,"²²diyerek bu iddiaya karşı çıkmıştır.

Ebû Reyve, Reşid Rıza'yı referans göstererek, Hz. Peygamber'in Kur'an'ın mübeyyini olduğunu, beyânda ise tafsîl, tahsîs ve takyîdin olabileceğini ama neshin olamayacağını, dolayısıyla sünnetin Kur'an'ı neshedemeyeceğini belirtirken;²³ İbn Yahya, sünnetin Kur'an'ı nakzettiği manasının elbette muhal olduğunu, çünkü onun önünden arkasından bâtilin yaklaşamayacağını fakat tahsîs, takyîd ile birlikte neshin de beyan kapsamı içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur.²⁴

İki müellif arasında ihtilaf konusu olan noktalardan biri de şer'i delillerin sırasıyla ilgilidir. Ebû Reyve, deliller hiyerarşisini şöyle sıralamıştır:²⁵

1-Kitap

2-Üzerinde ittifak edilen amelî sünnet

3-Sâbit olan âhâd haberler

Ebû Reyve'ye göre sözlü sünnet (es-sunnatu'l-kavliyye), deliller hiyerarşisi bakımından üçüncü sırada yer alır. Amelî sünnet (es-sunnatu'l-ameliyye) ise Kitap'tan sonra ikinci sıradadır. Ona göre Kur'an, mutevatir bir kanalla nakledilmiş, sünnet ise mütevatir olarak nakledilmemiştir. Yani tafsilatı itibarıyla sünnet, zann ifade eder. Sünnetin katıyeti bütünü itibarıladır. Amelî sünnet ise yaşana geldiğinden ikinci sırada yer almalıdır.²⁶İbn Yahya, bu tasnifin ilim ehli arasında meşhur olmadığını, bilinen ve itibar edilen tasnif şeklinin Kur'an'dan sonra sünnetin gelmesi şeklinde olduğunu, daha sonra da sünnetin kendi arasında farklı açılardan bir taksîme tabi tutulabileceğini,²⁷dolayısıyla Ebû Reyve'nin bu tasnifiyle aslında kavli olan hadisleri devre dışı bırakmak istediğini ifade etmiş olmaktadır.

Ebû Reyve ile ilgili kanaatimizce üzerinde durulması gereken önemli noktalardan biri, onun iktibaslarında yeterli olgunluğu göstermemiş olmasıdır. Nitekim Ebû Reyve, atıfta bulunduğu alimin sözünü siyak ve sibaka dikkat etmeden belki de bilerek atlamıştır. Mesela o, Gazzali'ye göre ancak muttefekun aleyh olanla amel eden kişinin kurtulabileceğini ileri sürmekte, bununla onun amelî sünneti kastedtiğini belirtmektedir. İbn Yahya, Ebû Reyve'nin Gazzali'nin "el-Kıstasü'l-Mustakim" isimli eserinde

²⁰ İbn Yahya, a.g.e., s. 22.

²¹ Ebû Reyve, a.g.e., s. 14.

²² İbn Yahya, a.g.e., s. 22.

²³ Ebû Reyve, a.g.e., s. 14.

²⁴ İbn Yahya, a.g.e., s. 23.

²⁵ Ebû Reyve, a.g.e., s. 15.

²⁶ Ebû Reyve, a.g.e., s. 17.

²⁷ İbn Yahya, a.g.e., s. 21.

"Müttefekun aleyhle amel eden Müslümandır ve ahirette kurtulur," ifadesini araştırdığını, Gazzali'nin ifadesinin bu şekilde olmadığını belirtmiştir. Gazzali'nin söz konusu sözünün siyak ve sibakına bakıldığında, konunun abdestle ilgili olduğunun görüleceğini belirten İbn Yahya, Gazzali'nin ifadesinin ise şöyle olduğunu ifade etmiştir: "Ahiret yurdunu istiyorsan ihtiyatlı ve muttefek olanı tercih et." Gazzali'nin bu cümleden muradı, bütün alimlerin üzerinde ittifak ettikleri bir abdestin alınması gerektiği ancak böyle yapıldığında ihtilafın ortadan kalkacağı hususudur.²⁸ Başka bir ifade ile konu ve bağlam Ebû Reyeye'nin savını destekler nitelikte değildir.

Ebû Reyeye'ye göre Hz. Peygamber'in dünya ile alakalı görüşleri emr-i irşadî kabilindedir. Dünya işleri ile ilgili Hz. Peygamber'in sözlerinde taabud ve kurbet kastedilmediği gibi hâss bir delil olmadıktan sonra vucûb ve nedb de bildirmezler.²⁹ Hz. Peygamber (sav), tebük seferinde münafıkların uydurduğu yalanları doğru kabul etmiş, ifk hadisesinde tereddüt göstermiş, gerçeği ise ayet nazil olduktan sonra öğrenmiştir. Medine'deki hurma ağaçlarının aşılınması, Bedir savaşında mevkiin belirlenmesi ve benzeri hâdiseler tebliğ göreviyle alakası olmayan dünyevî meselelerdir ve bunlarda Hz. Peygamber'in yanılması caizdir. İnsanlar arasında hüküm verirken de "Ben ancak bir beşerim ...kime kardeşinin hakkından bir şey verirsem.." diye vurgulayarak beşer vasfını ön plana çıkarmıştır. Ebû Reyeye, Kadı İyaz'ın şöyle dediğini nakletmiştir: "Peygamberler, dünyevî hususlarla ilgili işleri bilmeyebilir veya yanlış bilebilirler, bu onlar için bir nakisa değildir." Birçok yerde atıfta bulunduğu Reşid Rıza'dan ise şunu nakletmiştir: "Nebi, gaybı bilmezdi. O, diğer insanlar gibi bir beşerdi..."³⁰

İbn Yahya, Peygamberlerin masumiyetleri ile ilgili olarak şöyle demektedir: "Ebû Reyeye'nin bu söylemi, peygamberlerin tebliğ dışında yalandan, kebair ve seğairden korunmadıklarını çağrıştırmaktadır. Bununla Ebû Reyeye'nin yapmak istediği şey, bir çok sahîh hadisi tebliğ vasfının dışında bırakmak ve böylelikle reddetmektir. Ebû Reyeye, burada durumu çarpıtmaya çalışmaktadır. Diğer taraftan Ebû Reyeye'nin kendisi şöyle demiştir: "Allah'ın laneti bilerek veya bilmeyerek yalan söyleyenlere olsun, acaba onun burada yaptığı nedir?"³¹

İbn Yahya gayb konusu ile alakalı bu iddialara "Allah bildirmedikçe o gaybı bilmezdi. Ama anam babam ona feda olsun, vallahi O, gafil de değildi," sözleriyle cevap vermiştir. O, Hz. Peygamber'in dünyaya taallük eden işler ile ilgili söylediklerinin Ebû Reyeye'nin savunduğu şekilde değerlendirilmesinin doğru olmadığını ifade ederek şöyle demiştir: "Bu, kesin ve sabit bir dustur olamaz. Zira dünya işleri şeriat ahkamına uymalıdır. Ayrıca Allah, iman edenleri Rasul'e muhalefetten menetmiştir."³²

Gayb ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de bir çok ayet-i kerime mevcuttur. Bu ayetlerde, gaybın sadece Allah tarafından bilinebileceği belirtilmekle birlikte,³³ Allah'ın kendilerine bildirmesi şartıyla peygamberlerin de gaybı bilmelerinin mümkün olacağı zikredilmektedir. İlgili bir ayette şöyle buyurulmaktadır: "*Allah seçtiği peygamberler dışında gaybı kimseye bildirmez.*"³⁴ Dolayısıyla Hz. Peygamber (sav) Kur'an'ın mübelliği ve mübeyyini olması hasebiyle gayb ile ilgili Allah'ın kendisine bildirdiği bazı hâdiseleri bildirmiş olabilir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, bu rivayetlerin nisbetinin/isnadının sahîh olup olmadığı meselesidir. Binâenaleyh konuyu Hz.

²⁸ İbn Yahya, a.g.e., s. 25.

²⁹ Ebû Reyeye, a.g.e., s. 15.

³⁰ Ebû Reyeye, a.g.e., s. 16.

³¹ İbn Yahya, a.g.e., s. 28.

³² İbn Yahya, a.g.e., s. 28.

³³ Gaybın bilgisinin sadece Allah'a ait olduğunu ifade eden bazı ayetler şunlardır: "*Gaybın anahtarları sadece O'nun katındadır. Gaybı O'ndan başkası bilemez.*" En'am, 6/59; "*Deki, yerdekiler ve göktekiler gaybı bilmez. Onu ancak Allah bilir.*" Neml, 27/65; "*Deki, gayb ancak Allah'ındır.*" Yunus, 10/20.

³⁴ Cinn, 72/26-27.

Peygamber'in gaybtan hiç bir şeyi bildirmedığı veya rivayetlerde gayb ile ilgili zikredilen bütün rivayetlerin sahîh kabul edilmesi gerektiği noktasına taşımanın toptancı ve indirgemeci bir yaklaşım olduğunu düşünürüz.

2-HADİSLERİN YAZILMASI

Bilindiği gibi hadis tarihinde tartışılan önemli konulardan biri, hadislerin Hz. Peygamber döneminde yazılıp yazılmadığı meselesidir. Tartışmanın temeli ise, hadislerin yazımına onay veren rivayetler ile yazılmamasını içeren rivayetlerin nasıl yorumlanması gerektiğine dayanmaktadır.

Ebû Reyve, Hz. Peygamber (sav) döneminde hadislerin yazılmadığını savunmaktadır. Ona göre tevatür yoluyla ulaşan birçok habere göre Hz. Peygamber'in sözleri Kur'an gibi yazılarak korunmamış, bu sözleri duydukları anda yazıya geçiren kâtipler de olmamıştır. Rasulullah'ın, ısrarla sahabeyi hadis kitabetinden menetmesi de bir başka delildir.³⁵ Ebû Reyve'nin bu iddiasına delil olarak zikrettiği rivayetlerden bazıları şöyledir:³⁶

1- "Benden Kur'an dışında hiç bir şey yazmayın. Kim benden Kur'an dışında bir şey yazmışsa onu imha etsin."³⁷

2- İbn Ebî Müleyke'nin mürsellerinden bir tanesi şöyledir: Hz. Ebûbekir (ra) hilafeti devralınca insanlara şöyle seslenmiştir: "Sizler hadisler naklediyorsunuz. Bu durumda sizden sonrakiler daha büyük anlaşmazlıklara düşeceklerdir. Allah'ın Rasulu'nden hiç bir hadis nakletmeyin. Hadis rivayet etmenizi isteyenlere Allah'ın kitabı aramızdadır, helalini helal, haramını haram sayarız, deyin."³⁸

3- Urve'den şu rivayet nakletmiştir: Hz. Ömer (ra): "Ben sünneti yazmak istiyordum. Sizden önceki kavimleri hatırladım, onlar da kitaplar yazmışlar ve Allah'ın kitabını bırakarak onlara sarılmışlardı..." Başka bir rivayette Hz. Ömer (ra)'ın yazılmış olan hadis nushalarını yaktığı ve "Bunlar kitap ehlinin Mişnası gibi Müslümanların da Mişnasıdır..." dediği nakledilmiştir.³⁹

4- Muaviye, Zeyd b. Sabit'e hadis yazmasını emredince Zeyd: "Allah Rasulu, kendi sözlerini yazmamızı yasakladı. Hatta yazdıklarımızı imha etti.." demiştir.⁴⁰

Ebû Reyve yukarıdaki rivayetleri aktardıktan sonra devamla "Her ne kadar hadis yazımına izin veren haberler vârid olmuşsa da yasağa dair nakledilen hadisler daha güçlüdür. Ayrıca sahabenin ve tabiûnun tatbikatı da yasağın yönündedir," demektedir.⁴¹ Ebû Reyve'ye göre eğer hadis yazımına izin veren hadislerle bunları yasaklayanlar arasında ihtilaf olduğu varsayılırsa, o zaman sonrakinin nâsîh olması lazımdır. Rasulullah'ın vefatından sonra sahabeden hadis kitâbetini yasaklayan haberlerin nakledilmesi ve sahabenin hadisleri tedvîn etmeyişi, hadis yazımının uygulamada olmadığı delilidir. Şayet sahabe hadis tedvîn etmiş olsalardı, bunların örneklerini hadis tarihinde bolca bulmak mümkün olacaktı. Ayrıca eğer hulefa-i raşidin, Hz. Peygamber'in hadis kitabeti ile ilgili bir emrini bilselerdi hadisleri yazar, hatta bunu emrederlerdi. Bütün bunlar gösteriyor ki bazı

³⁵ Ebû Reyve, a.g.e., s. 18.

³⁶ Ebû Reyve, a.g.e., s. 18-19.

³⁷ Müslim, Zühd, 72, III/2298; İbn Hanbel, *Müsned*, III/12, 21, 39.

³⁸ Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Tezkiratu'l-Huffâz*, thk. Zekerîya Umeyrât, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, 1/3.

³⁹ Ahmed b. Huseyn Ebûbekir el-Beyhakî, *el-Medhal İle's-Suneni'l-Kübrâ*, thk. Muhammed el-A'zamî, Daru'l-Hukefa, Kuveyt, tsz., 1/407.

⁴⁰ Ebû Davud, İlm, 3, IV/61; İbn Hanbel, *Müsned*, XXXV/456.

⁴¹ Ebû Reyve, a.g.e., s. 21.

sahabîler, hadisleri yazmışlar sonra da bunları imha etmişlerdir.⁴² Hadislerin Kur'an'la karışabilme ihtimalinden dolayı yazılmaktan menedildiği iddiası ise, Ebû Reyeye'ye göre doğru değildir. Zira i'caz ve ifade açısından Kur'an, hadislerden tamamen farklıdır. Ona göre bu iddiayı desteklemek, Kur'an'ın mucizeliğini ve diğer beşeri ifadelerden farklılığını inkâr etmek demektir. Ayrıca eğer hadisler yazılmış olsaydı, insanlar bunları Peygamber'in sözleri olarak telakki edecek ve Kur'an'la karıştırmayacaklardı. Ebû Reyeye'ye göre Rasulullah'ın hadislerin yazımını yasaklamasının hikmetlerinden birisi, fikhî hükümlerin çoğalmasını istemeyişidir.⁴³

İbn Yahya, Ebû Reyeye'nin öne sürdüğü bu iddiaları cevaplamaya çalışmaktadır. İbn Yahya'ya göre hadisler tamamıyla değil, kısmen yazıya geçirilmiştir. Ancak yazılma işlemi, bir emir şekliyle vuku bulmamıştır. Allah, bununla kullarından sünneti koruma meşakkatini kaldırmak istemiştir. O dönem yazı malzemesinin azlığı, bir başka neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'an'ın nâzil olduğu dönemde yazı malzemeleri, taşlar, deriler, hurma yaprakları ve kemiklerdi. "Allah, Rasulullah'ın sünnetini korumuştur. Allah'ın Kur'an'ı korumayı tekeffül etmesi, sünnetin de tekeffülü manasına gelmektedir. Çünkü sünnet, Kur'an'ın beyânıdır. Dolayısıyla onun da mahfuz olması gerekir. Kıyâme sûresinde "O'nun beyanı bize aittir"⁴⁴ buyurularak sünnetin fonksiyonuna atıfta bulunulmuştur. Sünnet, yazılıp tedvîn edilinceye kadar sahabenin sadrında ve hafızasında mahfuzdu. Hz. Peygamber'in bütün ef'âl, ahvâl ile onun huzurunda yapılan bütün takrirleri kaydetmek tabiatıyla kolay bir işlem değildi."⁴⁵

Reddiye yazarı İbn Yahya'ya göre Allah, bazı sahabileri sünnete muttali kılmış ve bunlarla sünnetin aktarılmasına imkân tanımıştır. Sünnet, Ebû Reyeye'nin zannettiği gibi sadece ameli olanlar değildir. Ona göre sünnet denilince hem hadislerin kendileri, hem de Hz. Peygamber'in ahval ve takrirleri gibi geniş kapsamlı bir mana akla gelmelidir. Hadisleri, ümmetten bazıları ezberlemiş, ihtiyaç duyulduğunda ise bu zatların bilgisine başvurulmuştur. Ona göre hadis imamları, bu konuda yeterli yetkinliğe sahiptiler. Eimme-i hadisın teracimlerine bakıldığında, onların akılları hayrete düşüren güçlü bir hafıza, keskin bir anlayış, sünnet ile ilgili ciddi teşvikleri olduğuna dair birçok bilginin bulunabileceğini, bunun da Allah'ın dinini tekeffül ettiğinin bir işareti olarak görülebileceğini kaydetmiştir.⁴⁶ İbn Yahya'ya göre buna rağmen niçin hadisler yazılmadı? sorusu hâlâ soruluyorsa bu, ancak kalpte eğriliğin olmasıyla açıklanabilecek bir durumdur.⁴⁷

İbn Yahya'ya göre hadis kitabının nehyedilmesiyle ilgili temelde iki rivayet vardır. Bu hadislerden birinin sıhhati ihtilaflı, diğerinin zayıf olduğunda ise ittifak vardır.⁴⁸

Birinci hadis, Müslim'de geçen Ebu Said el-Hudri'den rivayet edilen: "Söylediklerimi yazmayınız, kim benden bir şey yazdıysa onu imha etsin, ancak söylediklerimi nakledebilirsiniz, kim benim söylemediğimi yalan olarak bana isnad ederse cehennemdeki yerine hazırlansın," rivayetidir.⁴⁹ Hadisin aslı böyleyken Ebû Reyeye, bunu muhtasar olarak almıştır. İkinci rivayet, Muaviye, Zeyd'den hadislerin yazımını üstlenmesini isteyince, Zeyd "Hz. Peygamber'in kendisinden hiç bir şeyi yazmamalarını emrettiğini, "ifade etmiştir. Birinci zikredilen hadis için Fethu'l-Bârî'de geçtiğine göre bazı

⁴² Ebû Reyeye, a.g.e., s. 21-22.

⁴³ Ebû Reyeye, a.g.e., s. 24.

⁴⁴ Kıyâme, 75/17-19.

⁴⁵ İbn Yahya, a.g.e., s. 33.

⁴⁶ İbn Yahya, a.g.e., s. 33.

⁴⁷ İbn Yahya, a.g.e., s. 33-34.

⁴⁸ İbn Yahya, a.g.e., s. 34.

⁴⁹ Müslim, Zühd, 72, III/2298 (Muhammed Fuad Abdulkaki'nin ta'liki için bkz. Aynı yer.); Buhârî, İlm, 38, I/33.

hadis imamları, bu hadisi illetli kabul etmişlerdir.⁵⁰ İkinci hadis olan ve Zeyd b. Sâbit'e isnad edilerek nakledilen hadisin senedinde Kesîr b. Zeyd vardır ki bu kişi, muhaddisler nezdinde itibar gören bir râvî değildir. Ayrıca senedde bulunan bir diğer râvî olan el-Muttalib b. Abdillâh da Zeyd b. Sâbit'i görmemiştir, yani rivayette tedlis söz konusudur.⁵¹

İbn Yahya, hadislerin yazıldığını savunmakta ve hadis yazımına ait delilleri şöyle sıralamaktadır⁵²:

1-Mekke fethinde bir rivayete göre "Ebu fulan için yazınız" diğesinde de " Ebu Şâh için yazınız,"⁵³ rivayeti, Hz. Peygamberin hadis yazım işlemine izin verdiğini göstermektedir.

2- Ebu Hureyre'den nakledilen "Abdullah b. Amr yazıyordu, ben yazmıyordum" hadisi⁵⁴

3- İbn Abbas, Hz. Peygamber'in vefat hastalığına yakalandığında "Bana yazı malzemesi getirin. Benden sonra dalaletle sapmamanız için size bir şeyler yazayım,"⁵⁵ dediğini nakletmektedir.

4- Hz. Ali'nin sahifesi

5- Zekat memurlarına verilen varaklar.

İbn Yahya'ya göre bütün bu deliller, Ebu Said el-Hudrî rivayetinin sahîh olduğu varsayımına rağmen böyledir. Ama Buhârî'nin dediği gibi bu hadis sahîh değilse, zaten hadislerin yazımıyla ilgili bir problem de kalmamaktadır.⁵⁶

Ebû Reyve, yine kendi savunduğu tezi desteklemek için Beyhâki'den Hz. Ömer'in bir hadis cüzü yazmak istediği, ancak Kitabullah terk edilir endişesiyle bu işi terkettiğini nakletmekte, buradan hareketle hadislerin yazılmamış olduğu sonucuna varmaktadır.⁵⁷ Ancak İbn Yahya, bu haberin kendi lehlerine bir delil teşkil ettiğini ve eğer Hz. Peygamber hadis kitabesini menetmiş olsaydı, Hz. Ömer'in sahabe ile istişare etmeden bunu nehyetmesi gerektiğini söylemekte ve söz konusu haberin munkatî' ve mu'dal olduğunu bilgisini vermektedir.⁵⁸

Ebû Reyve'nin iddialarından biri de yine Hz. Ömer'in yanlarında hadis cüzü bulunanların bu cüzlerini yakmalarını istemesidir. İbn Yahya, bu haberin de munkatî' olduğunu "Hz. Ömer'in yanında Hz. Ali'nin ve İbn Amr'ın sahifesi vardı da onlara neden bir şey yapmadı?" diyerek karşı çıkmaktadır.⁵⁹ Hz. Ali'nin sahifesinin hilafeti dönemine kadar yanında kaldığını, Abdullah b. Amr'ın sahifesinin de yanında olduğunu sonra evladlarına geçtiğini, binâenaleyh kitabesinin muteahhir, kitabetten nehyin ise daha önce vaki olduğunu belirtmektedir.⁶⁰

⁵⁰ Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Akalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Daru's-Selam, Riyad, 2000, 1/275.

⁵¹ İbn Yahya, a.g.e., s. 35.

⁵² İbn Yahya, a.g.e., s. 35.

⁵³ Buhârî, İlm, 39, 1/36.

⁵⁴ Buhârî, İlm, 39, 1/36; İbn Hanbel, *Musned*, II/249.

⁵⁵ Buhârî, İlm, 39, 1/36; İbn Hacer, "Bana bir kitap getirin" ifadesinden anlaşılması gereken hususun "bana yazı malzemesi getirin" şeklinde anlaşılmasının daha doğru olacağını belirtmektedir. Bkz. İbn Hacer, a.g.e., 1/275-276.

⁵⁶ İbn Yahya, a.g.e., s. 35-36.

⁵⁷ Ebû Reyve, a.g.e., s. 26-29.

⁵⁸ İbn Yahya, a.g.e., s. 38.

⁵⁹ İbn Yahya, a.g.e., s. 41.

⁶⁰ İbn Yahya, a.g.e., s. 43.

Ebû Reyeye muahhar dönemde tedvîn edilen hadislerin, tabiûnun ve umeranın emriyle olduğunu savunmaktadır.⁶¹ İbn Yahya, Hz. Ebûbekir ve Hz. Osman'ın da halifelikleri döneminde kitabı cem' ve istinsâh ettiklerini söylemekte, hadislerin tedvîn edilmesi emrini verenin de Ömer b. Abdilaziz olduğunu ifade ederek umeranın eliyle hadislerin toplanmasının bir sakıncasının olmadığını vurgulamaktadır.⁶²

Ebû Reyeye'nin bir diğer iddiasına göre kibar-ı sahabe hadis nakletmemiştir.⁶³ İbn Yahya'ya göre ise, sahabe ihtiyaç hâsıl olduğunda bildiği hadis varsa, bunu mutlaka irad etmiş, ketmetmemiştir. Mutevatir sünnet ve ümmetin icmâna göre Ebû Reyeye'nin iddiası temelden yoksundur. Hz. Peygamber (sav) döneminde Kur'an'ın bile bir mushafı yoktu. Hatta İbn Sad ve başkaları bundan dolayı Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer'in vefat etmeden önce Kur'an'ı bütünüyle ezberleyemediklerini söylemektedir. Öyleyse hadisler için nasıl kullu bir mushaf olabilsin!⁶⁴

3-MANA İLE RİVAYET

Ebû Reyeye'ye göre bazı alimler, hadislerin mana ile rivayet edilmesine sıcak bakmazlarken çoğunluğa göre ise mana ile rivayet caiz görülmüştür.⁶⁵ Ona göre mana ile rivayet kabul edildiği takdirde, hadisleri Hz. Peygamber'den duyan sahabeler için bu hadisleri kendi lafızları ile rivayet etmek normal karşılanmalı, sonraki nesillerin de hadisi aldıkları kişilerden kendi anladıkları kelimelerle nakletmeleri evleviyetle caiz olmalıdır.⁶⁶ Mana ile rivayet ya hadisin aslı unutulduğundan veya hadisi rivayet ettikleri zamanla duydukları zaman arasında uzun bir sürenin geçmesinden kaynaklanır. Râvîler, hadis lafızlarını akıllarında tutabilecek yeterli hafıza düzeyine sahip olmadıklarından mana ile rivayet yolunu tercih etmişlerdir.⁶⁷

Ebû Reyeye, mana ile rivayeti kabul etmeyenlerin delillerini şöyle sıralamaktadır⁶⁸:
1- Naklî delil: "Allah, sözümü duyup anlayan sonra da duyduğu şekliyle aktaranın yüzünü nurlandırın,"⁶⁹ hadisi. 2- Aklî delil: a- Farklı lafızlarla rivayet edilen hadisin metninden sonradan çıkarılabilecek yanlış manaların önüne sed çekilmesi. b- Eğer râvî, Rasulullah'ın dilinden çıkana, manen rivayet edecekse sonraki râvîlerin bunu yapmaları evleviyetle caiz olmalıdır. 3- Râvînin kapalı olan kavramları açık kelimelerle veya tersiyle nakletmesi durumunda, şeriatı ilave veya tenkiste bulunma riski doğacaktır. 4- Rivayetlerde teşehhüd ve tekbir gibi ibadetlere (taabudî) taallük eden konular vardır. Bu durumda ibadetlerin mahiyetinde bir değişiklik gündeme gelebilecektir.

Ebû Reyeye, mana ile rivayet etmeyi savunanların delillerini ise şöyle sıralamaktadır⁷⁰: 1- Sahabe döneminde okuma yazma oranı düşük olduğundan ancak hafıza/zabt ile hadis nakli mümkündür. 2- Hz. Ali, Abbas, Enes, Ebu Hureyre ve tabiûndan bazıları bunu caiz görmüşlerdir. Mana ile rivayet, hadise taammüden tezyîd ve tenkîs durumunda caiz değildir. 3- Allah'ın kitabında bir kelimeyi zorluğa mahal bırakmayacak şekilde yedi kıraat üzere okuyabilme ruhsatı varken, hadislerde bu durum neden olmasın.

Ebû Reyeye, mana ile rivayetin ciddi olumsuz sonuçlar doğurduğunu savunmakta ve şu somut örnekleri vermektedir:⁷¹

⁶¹ Ebû Reyeye, a.g.e., s. 22.

⁶² İbn Yahya, a.g.e., s. 45.

⁶³ Ebû Reyeye, a.g.e., s. 26.

⁶⁴ İbn Yahya, a.g.e., s. 46.

⁶⁵ Ebû Reyeye, a.g.e., s. 50.

⁶⁶ Ebû Reyeye, a.g.e., s. 52.

⁶⁷ Ebû Reyeye, a.g.e., s. 90.

⁶⁸ Ebû Reyeye, a.g.e., s. 50-51.

⁶⁹ Ebû Davud, İlm, 10, IV/68; Tirmizî, İlm 7, V/34; İbn Mâce, Mukaddime, 18, I/230.

⁷⁰ Ebû Reyeye, a.g.e., s. 50-51.

⁷¹ Ebû Reyeye, a.g.e., s. 55-85.

1- Rasulullah, teşehhüdü sahabeye adeta Kur'an gibi belletmiş olmasına rağmen, hergün defaatle okunan bu dua dokuz farklı lafızla nakledilmiştir. Bunların bazılarında salavat yok iken bazılarında vardır. 2- Cibrîl hadisi (İslam ve iman nedir?). Bu rivayetlerin bazılarında hac, bazılarında, oruç, bazılarında zekat zikredilmemiştir. Bunlar Rasulullah'dan sâdır olan ihtilaf değil, râvîlerin hıfz ve zabt yönünden farklı olmalarından kaynaklanmaktadır. 3- Bir kadın Hz. Peygamber'e gelerek kendisiyle evlenmek istemiş, Hz. Peygamber de Kur'an'dan ezber bildiği şeyleri öğretmesi koşulu ile bu hanımı başka bir sahabe ile evlendirmiştir. Söz konusu bu hadis, sekiz değişik lafızla rivayet edilmiştir. 4- Mana ile rivayet, Sîbeveyh gibi dil bilimcilerin dil kurallarını açıklarken hadisleri delil göstermemesine sebep olmuştur. 5- "Beni Kureyza'ya ulaştığınızda namazı kılın" rivayeti, aynı şeyten alınmasına rağmen Buhârî namaz ismini belli etmemiş, Müslim ise öğle namazı kaydıyla bunu rivayet etmiştir. 6- "Hurmanın aşılınması" hadisi. 7- Hz. Ali'nin sahifesiyile ilgili hadis 8-"Cevâmiü'l kelim" hadisi. 9-Yüz elli bine yakın sahabeyle irad edilmiş olmasına rağmen veda hutbesindeki farklılıklar. 10- Fedâil konusu ile ilgili rivayetlerde mütesâhil davranılması.

Ebû Reyve'ye göre mana ile hadis rivayetinin zararları olmuştur. Mana ile rivayetinin en büyük zararı, ümmeti ihtilafa düşürmüş olmasıdır. Bu durum, hadisler için birbirinden çok uzak tevellir yapılmasına neden olmuştur. Râvîler, hadisi Hz. Peygamber'den duydukları anda rivayet etmediklerinden mana ile rivayet sorunu ortaya çıkmıştır. Ebû Reyve, mana ile rivayetinin sahabilerin rivayetlerinde tedlise sebep olduğunu söylemiştir. Bazen sahabe başka bir sahabiden duyduğu hadisi, o sahabinin adını vermeksizin direkt Hz. Peygamber'e isnad etmiş, yani tedlis yapmıştır (sahabe tedlisi). Bu durum mana ile rivayetinin neticesinde ortaya çıkan bir tablodur.⁷² O, sahabe İmran b. Husayn'ın " Allah'a yemin ederim ki, eğer istesem Allah Rasul'ünden iki gün hiç durmadan hadis rivayet ederdim. Ancak hızımı kesen benimle aynı hadisi duymuş olan sahabilerin farklı rivayet etmeleriydi. Onlar hata ediyorlar, ancak bunu kasden yapmıyorlardı,"⁷³ sözünü delil olarak zikretmiştir.⁷⁴

Ebû Reyve, hadis râvîlerinin çoğunun Arapçayı bilmediğini iddia etmiş, fetha ile ötreyi birbirinden ayıramayacak kadar Arapça'dan yoksun olanların olduğunu, hadis metinlerinde bazen nokta bazen kelime ve harf atlandığını ileri sürmüştür. Ayrıca râvî, hadisin yalnızca bir bölümünü duymuş olabilir veya muhaddisten duymadan yazılı mecmualardan nakletmiş olabilir.⁷⁵ Mana ile rivayetinin caiz oluşu yüzünden Basra ve Kufe ekolu dil bilimcileri gramer ve edebiyatta hadisi değil, Kur'an ve Araplardan gelen sağlıklı haberleri delil göstermişlerdir.⁷⁶

Hadisin mana ile rivayeti caiz olunca bazı alimler rivayetteki i'rab hatalarının düzeltilmesinde ve hadisin Arapçalaştırılmasında bir beis görmemişlerdir. Hatta bir rivayette olmayıp başka bir rivayette olan fazlalığı bile "Hâfızın yaptığı ziyade kabul edilir," cümlesiyle ifade etmişlerdir. Müslim, İbn Hacer ve Tirmizî gibi muhaddisler hadiste ihtisarı da caiz görmüşlerdir. İbn Hanbel ve Abdullah b. Mübarek gibi zatlar ise amellerin faziletlerine dair konularda hadislerin rivayetinde tesâhülü kabul etmişlerdir.⁷⁷

Konu ile ilgili Ebû Reyve'nin mezkûr iddialarını İbn Yahya, şöyle cevaplamaktadır: Allah, bu dinî ümmî olan bir ümmete indirdi ve onları bu dinin şeriatını hıfz ve tebliğle görevlendirdi. Onları yapabilecekleri şey ile sorumlu tuttu. Kur'an'ın yedi harf ile nazil olmuş olması da sahabe toplumunun içinde bulunduğu imkânlar ile

⁷² Ebû Reyve, a.g.e., s. 69-89.

⁷³ Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *Te'vilü Muhtelifi'l-Hadis*, Daru'l-Cil, Beyrut, 1972, s. 40.

⁷⁴ Ebû Reyve, a.g.e., s. 89.

⁷⁵ Ebû Reyve, a.g.e., s. 123.

⁷⁶ Ebû Reyve, a.g.e., s. 124.

⁷⁷ Ebû Reyve, a.g.e., s. 127.

bağlantılıdır. Yedi harfle okunma, kişiye zor gelen bir kelimeyi muradifiyle kıraat etme imkânını veriyordu. Allah'ın kelamı Kur'an için böyle bir ruhsat varsa, hadisler için mana ile rivayet evleviyetle söz konusudur. İbn Yahya'ya göre Hz. Peygamber (sav), sahabeyi hadisleri yazmaktan menetmişti. Ama bununla birlikte onları, bu dinin tebliğ edilmesi için anladıklarını yaymakla da mükellef kılmişti. Ona göre kelimada esas olan manadır ve mana ile rivayet eden yalancı değildir. Sahabe içerisinde lafzın aynısını rivayet etmeye muktedir olanlar aynısıyla, buna güç yetiremeyenler mana ile rivayet etmişlerdir. Hz. Peygamber (sav) döneminde ve vefatından sonra da durum böyle gelişmiştir. Hz. Peygamber'in hadislerin yazılması ile ilgili ilkesel tutumu hadisin manasıyla alakalıdır, lafzıyla değil. İbn Yahya hadislerin mana ile rivayet edilmesi ilgili olarak şu örneği vermektedir: Biri, çocuğuna "Falan kişiye git, babam seni çağırıyor, de" dediğinde, çocuk babasının çağırmasını istediği adamın yanına gidip "Babam seni davet ediyor, senin gelmeni istiyor, bana sizi çağırmanı emretti," gibi ifadelerle bu durumu muhatabına bildirirse, vazifesini hakkıyla ifa etmiş olacaktır. Böyle farklı lafızlarla söylediği için çocuk, "Babasına isyan etti, yalan söyledi" deyip cezalandırılırsa, akli olan herkes buna gülecektir. Nitekim Allah da Kur'an'da birçok kıssayı lafızlarını ifade etmeksizin mücmel olarak zikretmiştir. Aynı konuyla ilgili bir yerde bir lafzı, başka bir yerde de başka bir lafzı zikretmiştir. Allah Rasulu manayı bilerek değiştirmek isteyenlere yalan söylemenin cezasının cehennem olduğunu zikretmiş, hadisteki lafzın aynısını rivayet etmeye atfen de "Allah, sözümü benden duyduğu gibi aktaranların yüzlerini nurlandırın..."⁷⁸ kelamını terğib makamında zikretmiştir.⁷⁹ Binânaaleyh sahabeden bir cemaatin (Dört halife, İbn Ömer, sahabenin büyükleri gibi) hadislerin lafızlarını özellikle zabt etmeye çalışmaları, onların mana ile rivayeti hoş karşılamamalarından ve hadisin sıhhatli bir şekilde aktarılmasına yönelik hassasiyetlerinden kaynaklanmaktadır.⁸⁰

Ayrıca İbn Yahya'ya göre sahîh hadislerin önemli bir kısmı kavli değil, fiilidir. Fiili olan da ancak mana ile rivayet edilir. Nitekim sahabe birçok rivayette "Hz. Peygamber bize böyle emretti veya bizim şöyle yapmamızı nehyetti," ifadelerini kullanmışlardır ki, bu ifadeler Hz. Peygamber'in fiilini göstermektedir. Bu sebepledir ki, bazı sahabiler hadisin metnini aktarırken takdim-tehir ve aynı manaya gelen başka kelimeleri kullanmışlar ama hadisin manasında bir tahrifte bulunmamışlardır. Öte taraftan, hadisin lafzından kasdedilen şey, aslında onun mana ve mesajıdır. Bir râvî, eğer hadisi manası ile rivayet etse, bu kişi ne kâzib ne de yalancılıkla itham edilebilir. Hz. Peygamber'in kendisine yalan isnad edilerek hadis nakledenlere yönelik tehdidi ise, lafızdaki değişiklik değil, manada bir tahrifatın yapılmasıdır.⁸¹

4-HADİSLERDE İSRÂİLİYYÂT

Ebû Reyeye, İslamın muzaffer olmasından sonra onun yayılmasını ve etkisini engellemek isteyenlerin, silah gücüyle başaramadıklarını başka yollar deneyerek aramaya koyulduklarını kaydetmiştir. Ona göre Müminlerin en büyük düşmanları Yahudilerdi. Müslümanlar tarafından yurtlarından sürüldükten sonra Yahudi din adamları (ahbar), hilekârlığa başvurmaktan başka yol bulmamışlar, esas dinlerini gizleyip İslam adıyla halkın önüne çıkmışlardır.⁸² Yahudi, Hristiyan ve Mecusiler, İslamın genişlediğini ve diğer halkları egemenliği altına aldığı gördüklerinde Müslümanlardan görünmüşler, zühd hayatı yaşamaya çalışarak halkın güvenini kazanmışlar ve sonra hadisler ve kıssalar uydurarak Müslümanları bölmüşlerdir.⁸³ Bu din adamlarının en dâhileri ve en hilekârları Ebû Reyeye'ye göre Ka'b el-Ahbâr, Vehb b. Münebbih ve Abdullah b. Selam'dır. Bunlar

⁷⁸ Ebû Davud, İlm, 10, IV/61; Tirmizî, İlm, 7, V/34; İbn Mâce, Mukaddime, 18, I/230.

⁷⁹ İbn Yahya, a.g.e., 70, 75-76.

⁸⁰ İbn Yahya, a.g.e., s. 71, 75-76.

⁸¹ İbn Yahya, a.g.e., s. 75-79.

⁸² Ebû Reyeye, a.g.e., s. 163.

⁸³ Ebû Reyeye, a.g.e., s. 118-123.

farklı entrikalarla Müslümanları kendilerine cezbederek dinlerini içten içe yıkmak istemişlerdir. Bunun için de Kur'an tedvîn edilip muhafaza altına alındığından onunla ilgilenmemişler, Hz. Peygamber (sav) döneminde yazıya geçirilmeyen hadislerle ilgilenmeyi tercih etmişler ve İslam'ın temel esaslarının arasına hurafeler sokuşturmışlardır.⁸⁴

Ebû Reyve, Ka'b'ın Hz. Ömer (ra) döneminde İslam'a girdiğini, Şam'a yerleştiğini ve ona kıssalar okumayı emredenin Muaviye olduğunu ileri sürmüştür. Hz. Ömer döneminde kuraklık baş gösterince Ka'b'ın Hz. Ömer'e, böyle bir şey başlarına geldiğinde İsrailoğullarının bazı nebilerin hürmetine yardım istediklerini söylediği, Hz. Ömer'in de bundan esinlenerek Hz. Peygamber'in amcası Hz. Abbas'ın elini tutarak Allah'tan yağmur talebinde bulunduğu, ancak varid olan başka sahîh rivayetlerde, Hz. Ömer'in üstün basiretiyle daha sonra bunu farketdiği ve sadece af dilemekle yetindiğinden bahsetmektedir.⁸⁵ Hz. Musa'nın (as) ısrarı ile miraçta namazın 50 vakitten beş vakte indirilmesi hadisesinin Ka'b kanalıyla hadislere dahil edildiğini savunan Ebû Reyve, Şam ve Kudus'teki kaya ile ilgili israiliyyatı yayan en meşhur râvînin de Ka'b el-Ahbâr olduğunu söylemiş ve "Ne yazık ki günümüzde bile bu tip rivayetleri tasdik eden dar kafalılar vardır,"⁸⁶ diyerek bu haberleri kabul edenleri eleştirmiştir. Yine ona göre Hz. Ömer'in şehadeti, Hüzmüzan'ın başını çektiği ve Ka'b'ın da içinde bulunduğu bir grup tarafından tertip edilmiştir. Yani Ebû Reyve'nin iddiasına göre Ka'b, Hz. Ömer'in şehadetini planlayan kişilerdendir. Bunun sebebi ise, Hz. Ömer'in kendisine hadis rivayet etmesini yasaklaması dolayısıyla duyduğu kin ve nefrettir.⁸⁷ Ona göre Ka'b ve Vehb'in yaydıkları israiliyyat, İslam'a o kadar zarar vermiştir ki, hala İslam ümmeti bu rivayetleri çözmekte zorlanmaktadır.⁸⁸

Ebû Reyve'ye göre sahabe, Ehl-i Kitab'a ve müslümanmış gibi görünen kişilere kanmıştır. Sahabenin Ehl-i Kitab'a dayanıp onların dediklerini tasdik etmesinin İslam üzerinde çok olumsuz etkileri olduğunu, İbn Abbas, İbn Ömer, İbn Amr, Ebu Hureyre, Muaviye, Enes ve diğer birçoklarının Ka'b ve arkadaşlarından rivayette bulunduğunu ifade etmiştir. Ona göre Ebu Hureyre, Ka'b'a güvenmiş ve ondan rivayette bulunmuştur. Hz. Ömer ise Ka'b'a hadis rivayetini yasaklamış ve onu sürgünle tehdit etmiştir. Hz. Ali (ra) da ona "Kuşkusuz o bir yalancıdır," demiştir.⁸⁹ Ebû Reyve'ye göre Kur'an'daki metinler, Ehl-i Kitap'tan bilgi alınmasını menetmekte, Hz. Peygamber'in (sav) de Yahudi ve Hristiyanlardan bir şey nakledildiğinde kızdığını,⁹⁰ "Ehl-i Kitab'ı ne doğrulayın ne de yalanlayın. Onlara, biz Allah'a bize ve size indirilene iman ettik, deyin"⁹¹ hadisini zikrederek bu iddiasını delillendirmeye çalışmaktadır.

İbn Yahya, Ebû Reyve'nin Ka'b ve arkadaşlarının israiliyyatı bilinçli bir şekilde İslam ümmetinin arasına yaydıkları iddiasının doğruluğunu yansıtmadığını, Abdullah b. Selam'ın, Hz. Peygamber'in Medine'ye gelmesiyle İslam'a girdiğini, çok az rivayette bulunduğunu ancak cahil olup, Allah ve Rasul'une iftira edenlerin, Abdullah b. Selam hakkında sû-i zann ettiklerini belirtmektedir.⁹² Vehb b. Münebbih h. 34'te doğmuş, sahabenin bazısıyla mülaki olmuştur. Sahabeden hiç kimsenin ondan bir şey işittiği bilinmemektedir.⁹³ Ka'b ise Hz. Ömer zamanında Müslüman oldu. Sahabe hiç bir zaman

⁸⁴ Ebû Reyve, a.g.e., s. 118.

⁸⁵ Ebû Reyve, a.g.e., s. 127.

⁸⁶ Ebû Reyve, a.g.e., s. 130-134.

⁸⁷ Ebû Reyve, a.g.e., s. 132-133.

⁸⁸ Ebû Reyve, a.g.e., s. 134.

⁸⁹ Ebû Reyve, a.g.e., s. 137.

⁹⁰ Ebû Reyve, a.g.e., s. 136.

⁹¹ Buhari, Şehâdât, 29, III/181; İ'tisâm, 25, VIII/160.

⁹² İbn Yahya, a.g.e., s. 97.

⁹³ İbn Yahya, a.g.e., s. 97.

bu zatlardan gelenleri Ebû Reyeye'nin iddia ettiği gibi teslimiyetçi bir şekilde almamışlardır. Çünkü İbn Yahya'ya göre onlar, Hz. Peygamber'in Ehl-i Kitap'la ilgili uyarılarını biliyorlardı. Mesela Ka'b, saat-i icabenin senede bir defa olduğunu zikretmiş, Ebu Hureyre ve Abdullah b. Selam ona karşı çıkmış ve bu saatin her cuma günü için olduğunu söyleyerek onu tashih etmişlerdir.⁹⁴ İbn Yahya, Ka'b ve Vehb'in rivayetlerinin çok az olduğunu, bu rivayetlerin de mürsel olduğunu, çünkü Hz. Peygamber'le mülaki olmadıklarını bildirmiştir. İbn Yahya'ya göre sahabe birbirlerinden hadis rivayet ederken bile delil (şâhit isteme, yemin ettirme) merkezli gitmişler, mürsel rivayetleri olan Ka'b'ın rivayetleri ile ilgili olarak da son derece dikkatli davranmışlardır. Ancak Ka'b'ın söylemediği birçok şey kendisine sonradan isnad edilmiştir.⁹⁵ Ka'b'ın Hz. Ömer'in şehid edilmesi komplosunda yer aldığı iddiası ile Muaviye'nin, Ka'b'ı danışmanı yaptığı iddiası İbn Yahya'ya göre sabit olan tarihi veriler değildir.⁹⁶

İbn Yahya, Vehb b. Münebbih'in bazı hadis hâfızları tarafından sıkı kabul edildiğini, Buhârî'nin onun tarikiyle bir hadis aldığını belirtmiştir. Ebû Reyeye'nin, Vehb b. Münebbih'ten Ebu Hureyre, Abdullah b. Amr, İbn Abbas ve diğer sahabenin hadis naklinde bulunduğu iddiası, İbn Yahya'ya göre mucâzefeden/saçmalamaktan başka bir şey değildir. Ona göre Vehb'in mezkûr sahabeden hadis rivayetinde bulunduğu ise doğrudur.⁹⁷

Ebû Reyeye, Tirmizi'nin Abdullah b. Selam'dan "Muhammed Allah'ın Rasuludur, doğumu Mekke'de olacaktır," hadisini aldığını iddia etmektedir. Ancak İbn Yahya, kendisinin Tirmizî de böyle bir hadisi bulamadığını ifade etmiştir.⁹⁸ Biz de yaptığımız araştırma neticesinde söz konusu rivayeti Tirmizî'de bulamadığımızı belirtmeliyiz. Ebû Reyeye'nin, Ehl-i Kitap'ın kitaplarında Hz. Peygamber'in geleceği ile ilgili haberleri reddetmesine karşın, İbn Yahya'ya göre kitapları tahrif olmuşsa da Hz. Peygamber'in geleceğine dair bazı işaretlerin söz konusu kitaplarda bulunması mümkündür.⁹⁹

Ebû Reyeye'nin, Ka'b'ın Hz. Ömer döneminde Medine'de İslam'a iftira ve yalan uydurmak için Müslüman olduğu iddiasına İbn Yahya karşı çıkmış ve Ebû Reyeye'yi, fikirlerine revac kazandırmak için müsteşriklerin yöntemini takip etmekle eleştirmiş, söz konusu iddianın yalan olduğunu belirterek¹⁰⁰ sözlerine şöyle devam etmiştir: " Sanki sahabiler, Hz. Peygamber'i ve sünnetini tanımamışlar da uydurma girişiminde bulunanların merviyatını kabule yanaşmışlardır, oysa durum böyle değildir. Ebû Reyeye'nin kendisi de şunu diyor: 'Uzun süre Hz. Peygamber'le birlikte zaman geçirmiş olan sahabe bile birbirlerinin rivayetlerine şüphe nazarıyla bakmışlardır.' Öyleyse burada şu soruyu sormak gerekir: Sahabiler, Hz. Peygamber'den seneler sonra İslam'a girmiş olan ve Yahudilikten gelen birinin rivayetlerine nasıl şüpheyle bakmamışlardır!!"¹⁰¹ İbn Yahya, Ka'b'ın rivayetlerinde sahabe râvîsi varsa, etrafındakilerin hemen kendisine ne zaman, nasıl duydun bu haberi, diye tettebu' ettiklerini, Ka'b'ın eski kitaplardan âdâb, zühd, vera ve kıssaları anlattığını bununla beraber sahabenin Kur'an ve sünnete uygun olanları kabul ettiklerini, bâtil olanlar için de açık bir şekilde "Bunlar Ehl-i Kitap'ın uydurmalarıdır," demekten kaçınmadıklarını belirtmiş, incelendiğinde sahabenin değil, fakat tabiûnun küçüklerinin daha çok ondan rivayette bulduklarınının görüleceğini ifade etmiştir.¹⁰² Ayrıca reddiye müellifi, semavî kitaplarda Hz. Peygamber'in geleceği ve sahabenin evsafi gibi haberlerin olduğunu, Hz. Ömer'in şehadetinin bu kitaplarda müjdelenmesinin akıldan uzak olamayacağını iddia etmiştir. Yine İbn Yahya, Ka'b'ın bu

⁹⁴ İbn Yahya, a.g.e., s. 97-98.

⁹⁵ İbn Yahya, a.g.e., s. 99.

⁹⁶ İbn Yahya, a.g.e., s. 99-100.

⁹⁷ İbn Yahya, a.g.e., s. 100.

⁹⁸ İbn Yahya, a.g.e., s. 100.

⁹⁹ İbn Yahya, a.g.e., s. 102.

¹⁰⁰ İbn Yahya, a.g.e., s. 105.

¹⁰¹ İbn Yahya, a.g.e., s. 105.

¹⁰² İbn Yahya, a.g.e., s. 106.

kitaplardaki remizlerden ve bazı hadislerden hareketle Hz. Ömer'in vefatını haber vermiş olabileceğini savunmaktadır.¹⁰³

İbn Yahya, Ebû Reyve'nin, İbn Cerîr ve İbnü'l Esir'in kitaplarına dayanarak Ka'b'ın, Hz. Ömer'in vefatında parmağının olduğu iddiasında, onun Hz. Ömer'e gelip ömrünün üç gün kaldığını bildirmesi haberinin doğru olmadığını söylemiş ve şöyle devam etmiştir: "Hz. Ömer, bu haberi kendisinden duyduğu halde Ka'b'ı nasıl hapse atmamış veya sürgüne yollamamıştır!! Hz. Ömer değil miydi taun belasıyla karşılaştıklarında 'Allah'ın bir kaderinden diğer kaderine kaçıyoruz,' diyen. Nasıl bu olayda Hz. Ömer tedbir almamıştır.¹⁰⁴ Varsayalım ki Hz. Ömer bunun farkına varmadı. Peki ümmetin halifesinin bir tehdid ile karşı karşıya olduğunu gören sahabe nasıl ses çıkarmadı? Hz. Ömer'in şehadetinin bildirildiği rivayette geçen Ebu İshak ise tedlisi ile iştihar bulmuştur. Bu rivayet sema sığasıyla da varid olmamıştır."¹⁰⁵ İbn Yahya, Hz. Ömer'in şehit olacağını Buhârî'de geçen "Ey Uhud lertzeye gelme! Zira senin üstünde bir nebi, bir siddîk ve iki şehid vardır,"¹⁰⁶ ve "Ya Rabbi yolunda şehid olmayı ve Rasulunun beldesinde ölmeyi bana nasip eyle,"¹⁰⁷ hadisleri ile sabit olduğunu belirtmiştir.

İbn Yahya, Ebû Reyve'nin yağmur duası ile ilgili ortaya attığı iddiaları şöyle değerlendirmektedir: "Yağmur duasına (istiska) gelince, Ebû Reyve'nin iddialarının doğru olmadığını bütün Müslümanlar biliyor. Ka'b'ın tevessülü Hz. Ömer'e kabul ettirdiği ve bununla yağmur talebinde bulunarak hâlis dini bozmak istediği iddiası ile ilgili haberin sıhhati yoktur. Ayrıca 'Abbas'ın elini tutarak' ibaresinin, isnaddaki Câhız tarafından eklendiğini düşünüyorum. Bu haberin sahîh olduğunu farzedelim. Hz. Ömer'in, Hz. Abbas ile yağmur talebinde bulunması Ka'b için bir nakisa değildir. Zira icma, Kitap ve sünnet meşru tevessülü teyid etmektedir: "Onlar, nefislerine zulmettiklerinde sana gelip Allah'tan mağfiret dileyip Rasul de onlar için istiğfarda bulunursa..."¹⁰⁸ ayeti ile Hz. Yakup ve çocuklarının kıssalarını anlatıldığı Yusuf süresindeki " Dediler ki: Ey babamız! Bizim günahlarımızın bağışlanmasının dile.." ¹⁰⁹ ayetleri de bunu teyid etmektedir. Sünnette sahabenin Hz. Peygamber'den yağmur için dua etme talebinde buldukları da vâriddir. Teşehhüde, salavatta ve ezan duasında Hz. Peygamber (sav) ile duada bulunmamız da bu konuyu açıklayan birer örnektir."¹¹⁰

İbn Yahya, Ka'b ile ilgili rivayetleri değerlendirirken Ebû Reyve'nin iktibaslarda dürüst davranmadığını belirtmiştir: "Ebû Reyve, Ka'b'a isnad edilerek bazı haberlerin tefsirlerde vârid olduğunu söylemektedir. Bu, doğrudur ama devamını getirmemektedir. Mesela Ebû Reyve, Kurtubi'nin Ğafir sûresinin tefsirinde Halid b. Ma'dan'ın, Ka'b'dan aldığı bir rivayeti nakletmiş fakat Kurtubi'nin konu ile ilgili "Halid, Ka'b ile mülaki olmamıştır," ifadesini atlamıştır. Ebû Reyve işine gelmediğinden olsa gerek bu kaydı zikretmemiştir. Yine Ebû Reyve, Taberi tefsirinde "Sidretü'l-munteha" ile ilgili İbn Abbas'ın Ka'b'tan bunu sorduğunu ifade etmektedir. Hâlbuki senedde geçen A'meş, tedlisi ile şöhret bulmuş ayrıca seneddeki bir diğer râvî olan Hilal da Ka'b ile görüşmemiştir."¹¹¹ İbn Yahya, Ebû Reyve tarafından zikredilen birçok isnadı, ya râvîlerinin meçhul oldukları

¹⁰³ İbn Yahya, a.g.e., s. 112.

¹⁰⁴ İbn Yahya, a.g.e., s. 109.

¹⁰⁵ İbn Yahya, a.g.e., s. 111.

¹⁰⁶ Buhârî, Fedâilü's-Sahabe, 6, V/11.

¹⁰⁷ Buhârî, Fedâilü'l-Medîne, 12, III/24.

¹⁰⁸ Nisa, 4/64.

¹⁰⁹ Yûsuf, 12/97.

¹¹⁰ İbn Yahya, a.g.e., s. 114-115.

¹¹¹ İbn Yahya, a.g.e., s. 119.

veya birbirleriyle mülaki olmadıklarını ayrıntılarıyla delillendirmiş ve Ebû Reyeye'nin nakillerde dürüst davranmadığını ortaya koymuştur.¹¹²

Miraç konusu ile ilgili Ebû Reyeye'nin iddialarına da İbn Yahya cevap vermiştir: "Bir diğer konu da miraçtır. Ebû Reyeye, Hz. Musa'nın (as) da desteğiyle vakitlerin beşe inmesini kabul etmediğini söylemektedir. Şayet Ebû Reyeye, Hz. Musa (as)'ın fazileti ile alakalı geçen her şeyi reddedecekse, Kur'an'da bundan daha fazlası vardır. Ayrıca 50 vakit ve yüz rekat namaz da muhal değildir. Nitekim bazı takva ehli, bunu nafile olarak halen yapmaktadır. Allah ilminde bu namazın beş vakit olacağı zaten muayyendi. Fakat Allah bu vesileyle bazı kullarının mertebesini arttırmayı murad etmiştir."¹¹³

İbn Yahya, Ebû Reyeye'nin Şam ve fazileti ilgili rivayetlerin israiliyattan olduğu iddiasının da irdelenmesi gerektiğini savunmaktadır. Ona göre Şam'ın fazileti ile ilgili birçok hadisin uydurulduğu doğru olmakla birlikte, ekser enbiyanın bu bölgeden çıkmasının bir hikmeti olmalıdır. Fazileti hakkında çok hadisin uydurulmuş olması, Şam ile ilgili nakledilen bütün rivayetlerin uydurulmuş olduğunu göstermez. Durum böyle olmakla birlikte ona göre Şam'ın fazileti kitap ile sabittir.¹¹⁴ Reddiye yazarı, Enbiya sûresinde geçen "...alemler için bereketler kıldığımız yer..."¹¹⁵ ve "...İçinde bereketler yarattığımız yer..."¹¹⁶ mealindeki iki ayeti kerimenin Şam'ın faziletine delalet ettiğini savunmaktadır. Kanaatimizce mezkur iki ayetin Şam'ın faziletine delalet ettiği iddiası tartışmalıdır. Zira mezkur ayetlerde sarıhan bir belde ismi verilmediği gibi ayet metinlerinde sadece "الارض" ifadesi geçmektedir. Öte yandan ayetlerin bağlamlarına bakıldığında, ilk ayetin Hz. İbrahim, ikinci ayetin ise Hz. Süleyman'dan bahsettiği görülecektir.

İbn Yahya, Şam, Sahra ve Beytu'l-Makdis¹¹⁷ ile alakalı zayıf birçok rivayetin farklı amaçlar güdülerek Ka'b'ın vefatından sonra uydurulduğunu, Ka'b'ın Hz. Osman'ın hilafetinin ortalarında vefat ettiğinden, Şam'ın fazileti ile ilgili haberlerin kendisine nisbet edilmesinin doğru olmadığını ifade etmiştir. Ehl-i Kitap'tan birinin Müslüman olup sonra eski kitaplarından bazı şeyleri nakletmesi ve bunun muhtemel doğru olması ona göre problem alanı değildir. Problem olan sahabenin tağyir edildiğini bildiği halde bunları tasdik edip etmediği meselesidir.¹¹⁸

6- HADİS UYDURMA SEBEPLERİ

Ebû Reyeye'ye göre hadislerin yazımının hicri birinci asırda olması, rivayet kapısının sonuna kadar açılmasını ve uydurma rivayetlerin oluşmasını netice vermiştir. Mevzu hadislerin sayısı onbinleri aşmıştır. Ona göre mevzûat edebiyatı, çoğunlukla Hz. Osman (r.a) döneminin sonlarında ve fitnenin vukuundan sonra başlamış, Hz. Ali (r.a.) döneminde ise yaygınlık kazanmıştır. Müslümanlar bundan sonra fırkalara ayrılmışlar ve her fırka kendisini destekleyen hadisler aramaya koyulmuşlardır.¹¹⁹ Ebû Reyeye, hadis uyduran sınıflarını şöyle sıralamıştır: Zındıklar, fazilet hadislerini yayan cahiller, mezhep mutaassıpları, kendini zühde verip cerhi gıybetten addeden ve ezberi unutan sûfiler, sultanlara yalakalık edenler, kitabı olan râvîlerin ezberden rivayet etmek istemeleri, münazarada muhalifine baskın çıkmak isteyenler, insanlara hoş görünmek isteyenler, terğîb-terhîbi arzulayanlar, bidatçiler ve fasık râvîler. Bunların bir kısmı hadis metni uydurmayp zayıf bir hadis metni için isnad uydurmuşlar, bazıları da sahabe ve Arapların

¹¹² İsnad ve râvî incelemeleri için bkz. İbn Yahya, a.g.e., 116-117.

¹¹³ İbn Yahya, a.g.e., s. 122.

¹¹⁴ İbn Yahya, a.g.e., s. 92, 94.

¹¹⁵ Enbiya, 21/71.

¹¹⁶ Enbiya, 21/81.

¹¹⁷ İbn Yahya, Beytu'l-Makdis'in fazileti ile ilgili olarak İsrâ sûresindeki şu ayeti zikretmiştir: "...çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya..." İsrâ, 17/1.

¹¹⁸ İbn Yahya, a.g.e., s. 132, 139, 143.

¹¹⁹ Ebû Reyeye, a.g.e., s. 92.

hikmetli sözlerini Allah'ın Rasul'üne isnad etmişlerdir.¹²⁰ Ebû Reyve'ye göre siyasi amaçlı hadis uydurma işlemi, Muaviye döneminde güçlenmiştir. Râvîler, onu medheden hadisler vaz'etmişler bununla da yetinmeyip karargahı olan Şam'ın makamını Mekke ve Medine'den daha fazla yüceltmişlerdir.¹²¹

Ebû Reyve, Muaviye ve Şam ile alakalı rivayetleri değerlendirmek üzere mustakil bir başlık açmıştır. Ebû Reyve'ye göre Muaviye, raşid halifeliği bir daha doğrulamamak üzere bozan, Mekke'nin fethinde Müslüman olan ve Müellefe-i Kulüp'tan biridir. Buhârî'nin şeyhi olan İshak b. Rahûye'nin, Muaviye'nin faziletine dair sahîh bir haber olmadığını¹²² buna rağmen Muaviye ile ilgili uydurulan hadislerin çok olduğunu belirten Ebû Reyve, örnek olarak şu rivayetleri zikretmiştir: "Allahım onu hidayete ulaştıran ve hidayete ulaştıran kıl."¹²³ "Allahım ona hesabı ve kitabı öğret ve onu azaptan korusun."¹²⁴

Ebû Reyve, bazı şehirler özellikle de Şam ile alakalı birçok hadisin vaz' edildiğini belirtmiştir. Şam'ın haşr mekânı olduğu, Hz. İsa'nın oraya nüzûl edeceği vb. konular bu rivayetlerde işlenmiştir. Bunlardan bir kaç tanesini zikretmek gerekirse, "Şam sizedir, orası Allah'ın seçkin toprağıdır", "Hilafet, Medine'de krallık ise, Şam'dadır", "Şam, muhakkak fetholunacaktır" " ...dört şehir cehennem şehridir.. Konstantiniyye.." çok geçmeden cehennem şehri ilan edilen İstanbul medhedilmiş "İstanbul muhakkak fetholunacaktır..." denilmiştir. Ebû Reyve'ye göre bu hadisin Konstantiniyye savaşında komutan olan Yezid b. Muaviye için uydurulmuş olma ihtimali yüksektir.¹²⁵

İbn Yahya, Ebû Reyve'nin bu iddialarını yanıtsız bırakmamıştır. O da bir kısım hadislerin uydurulduğunu, bunun bir vakia olduğunu, müsteşriklerin bu cihetle çok uğraştıklarını ve bunun mukabilindeki hadisleri ihmal ettiklerini ifade etmiştir. Ona göre müsteşriklerin hadislerle ilgili iddiaları, Allah'ın muhafaza altına almayı garanti ettiği dini konusunda Müslümanların kafasında şüpheler uyandırmaktan başka bir işe yaramamakta ve Ebû Reyve'nin açıklamalarıyla bunları desteklediğini ima etmektedir. Ona göre bunların misali, insanları içlerinde bazı katkı maddeleri olmasından ötürü altın, gümüş ve yakuttan alıkoyanlara benzemektedir. İbn Yahya hadislerde vaz' meselesiyle ilgili olarak müdakkik alimlerin tarihi süreç içerisinde sürekli var olduğunu ve bunların derin tecrübeleri ile söz konusu hadisleri ayrıştırdıklarını savunmaktadır.¹²⁶

İbn Yahya ilim ehlinin, râvîlerin seçiminde çok dikkatli davrandığını belirtmiş ve şu örnekleri sıralamıştır: "Hasan b. Salih şöyle demektedir: "Biz, birinden hadis dinlemek istediğimizde onun durumunu o kadar çok sorardık ki, bize onu evlendirmek mi istiyorsunuz? diye karşılık veriyorlardı." Başka bir örnek şöyledir: Şu'be der ki ben Talha b. Musarri'ften bir hadis işittim. Ona her uğradığımda bu hadisi sorardım ki hafızasını ölçebileyim. Şayet bir değişiklik olduğunu görsem, o hadisi hemen terk ederdim. İnsanların çoğu evlatlarını hadis meclislerine getirirler ve ileride hadis ehlinden olmaları için alıştırmaya yaptırırlardı. Otuz yaşına kadar çocuğun hadisle iştigali böyle devam ederdi. Bu alimler, halife ve idarenin hediyelerini almaz, hatta hüküm verme (kadâ) konumunda bile olmak istemezlerdi. Nitekim idareye yakın olan muhaddisler, neredeyse sika vasıflarından düşürülmüş ve cerhedilmişlerdir."¹²⁷

¹²⁰ Ebû Reyve, a.g.e., s. 92.

¹²¹ Ebû Reyve, a.g.e., s. 100.

¹²² Ebû Reyve, a.g.e., s. 101.

¹²³ Tirmizi, Menâkıb, 50, V/687.

¹²⁴ İbn Hanbel, *Fedâilu's-Sahabe*, thk. Vasiyullah Muhammed Abbas, Muessesetu'r-Risale, Beyrut, 1983, II/914.

¹²⁵ Ebû Reyve, a.g.e., s. 102.

¹²⁶ İbn Yahya, a.g.e., s. 90.

¹²⁷ İbn Yahya, a.g.e., s. 91.

İbn Yahya'ya göre Ebû Reyye, sahîh olduğunda hiç bir şüphe bulunmayan hadisleri de mevzu olarak değerlendirmiştir. Mesela o: "Aişe'nin diğer kadınlara üstünlüğü, et yemeğinin diğer yemeklere olan üstünlüğü gibidir,"¹²⁸ hadisinin Ebû Reyye tarafından mevzu kabul edildiğini, hâlbuki bu hadisin şeyhain tarafından rivayet edildiğini ve son derece sahîh olduğunu belirtmiştir.¹²⁹

Ebû Reyye'nin, Muaviye ve Şam hakkında mervî olan bütün hadislerin sahîh olmadığı savına reddiye yazarı tarafından karşı çıkmıştır. Ona göre söz konusu iddiayı, bu konudaki rivayet edilen bütün hadislerle teşmil etmek doğru değildir. İbn Yahya şöyle demektedir: "Bazı sünnet düşmanları, sahabe ve Muaviye hakkında iftira etmektedirler."¹³⁰ Muaviye, yirmi yıl Şam emirliği, yirmi yıl halifelik yapmıştır. Ama o amden Hz. Peygamber'e hadis isnad etmemiştir. Ehl-i hadisin tevsik ettiği râvîler arasında Muaviye ile birlikte çalışanlar vardır. Bunlar sahabe ile mulaki olmalarına ve ellerinde imkân olmalarına rağmen hadis vaz'etmemişlerdir. Bu da nefsü'l-emrde bu râvîlerin sıkı olduğunu göstermektedir.¹³¹

İbn Yahya'ya göre bir şeyin gelecekte olmasını haber vermenin, hadisin butlanına delil olamayacağını, Allah'ın, Hz. Muhammed'e (sav) dilediği ölçüde gaybdan haber vereceğini belirterek sözlerine şöyle devam etmiştir: "Tabiki bu haberlere isnadlarının zayıf olması açısından yaklaşmanın bir zararı yoktur. Mesela "Medine, hilafetin; Şam sultanlığın yeri olacak," hadisini Hakim, el-Müstedrek'inde rivayet etmiş "Müslim'in şartına göre sahîhtir" demiştir. Ama Zehebi "Senedde geçen Süleyman ve babasının mechûl râvîler olduğunu belirterek bunları cerhetmiştir."¹³²

7-SAHABE VE HADİS RİVAYETİ

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşıldığı üzere Ebû Reyye'ye göre sahabe, hadis yazmaktan nehyedilmiş ve Hz. Peygamber'in vefatından sonra bile hadis rivayet etmemiştir. Nitekim Hz. Ömer (ra), çok hadis rivayet etmekle itham edilen Ebu Hureyre'ye şöyle demiştir: "Ya, Allah Rasulü'nden hadis rivayet etmeyi bırakırsın ya da seni Devs yurduna süreceğim."¹³³

Ebû Reyye'ye göre Hz. Ömer (ra), ancak Kur'an ve amelî sünnetle amel etmiştir.¹³⁴ Buhârî ve Müslim karıştırılacak olursa bu ümmetin emini olan Ebu Ubeyde b. el-Cerrah'a ait bir tek hadis bulunamayacağını söyleyen Ebû Reyye, dört halife ve sahabenin ileri gelenlerinin de hadis rivayet etmekten çekindiklerini ifade etmekte ve şöyle demektedir: "Çünkü onlar, iştiklerini aynen nakledemeyeceklerini biliyorlardı. Mana ile rivayetten hoşlanmıyorlardı. Zira onlar lafız değişikliğinin manayı değiştirdiğini düşünüyorlardı. Hz. Ebûbekir, hadisi kabulde şahitliği isteyen ilk kişi olmuştur. Hz. Ömer ise Hz. Ebûbekir'den daha titiz davranmıştır."¹³⁵ Yine Ebû Reyye'ye göre Hz. Peygamber'in tevhid ve ibadet ile ilgili getirdiği hususları hiç kimsenin değiştirmeye hakkı ve yetkisi yoktur. Fakat sosyal hayat ve medeniyet konularında ise, temel prensipler çerçevesinde hareket edilmelidir.¹³⁶

Ebû Reyye'ye göre Kur'an, tedvîn ve hıfzla korunduğu halde Rasulullah'ın sünneti korunmamıştır.¹³⁷ Bu yüzden Allah Rasulu "Kim benim hakkımda yalan söylese ateşteki yerine hazırlansın.." ifadesiyle her şeyden çok kendisine yalan isnad edilmesinden

¹²⁸ Buhârî, Enbiya, 33, IV/158; Müslim, Fedâilü's-Sahabe, 89, IV/992.

¹²⁹ İbn Yahya, a.g.e., s. 92.

¹³⁰ İbn Yahya, a.g.e., s. 92.

¹³¹ İbn Yahya, a.g.e., s. 92.

¹³² İbn Yahya, a.g.e., s. 94.

¹³³ Ebû Reyye, a.g.e., s. 27.

¹³⁴ Ebû Reyye, a.g.e., s. 28.

¹³⁵ Ebû Reyye, a.g.e., s. 30.

¹³⁶ Ebû Reyye, a.g.e., s. 32.

¹³⁷ Ebû Reyye, a.g.e., s. 41.

korkmuştur. Muhtemeldir ki o dönemde Hz. Peygamber'e yalan isnad edenlere binâen bu hadis nakledilmiştir. Kendisinin vefatından sonra ise bu daha da fazla yaygınlaşmıştır. Ona göre Buhârî ve daha başka alimler buna "muteammiden" kaydını koymuşlardır. Ancak gerek sahâbi büyüklerinden gerekse üç halifeden gelen nakillerde bu kayıt yoktur. Bu fazlalık Rasûlullah aleyhinde kasıtsız olarak yalan söyleyenleri kurtarmak için hadise idrac edilmiştir. Böylece yanlışlıkla hadis rivayet edenler kurtarılmak istenmiştir. Nitekim onlar "Biz Allah Rasûlunun aleyhinde değil, lehinde yalan söylüyoruz," demişlerdir. Ebû Reyve, hadis uydurmacıları arasında münafıklarla beraber, bazı salih Müslümanların olduğunu da sözlerine eklemiştir.¹³⁸

İbn Yahya, Ebû Reyve'nin eleştirilerine şöyle cevap vermektedir: "Ebû Reyve Zehebi'nin, İbn Ebi Müleyke'nin merasiminde şunu naklettiğini söylemiştir: "Ebûbekir, insanları topladı. İhtilafa düştüğünüz hadisler rivayet ediyorsunuz... Bir mesele ile karşılaştığınızda aramızda Kur'an vardır, deyin." İbn Yahya göre Ebû Reyve'nin sahabenin hadis rivayetine hoş bakmadığına delil olarak getirdiği bu haber mirastan pay isteyen ninenin durumuyla alakalı söylenmiş bir sözdür. Nitekim Ebû Reyve'nin kendisine delil getirdiği bu rivayetle ilgili aynı müellif olan Zehebî'nin "Senedinin İbn Ebi Müleyke'ye dayandığını bilmiyoruz, munkatıdır," kaydını hiç zikretmemiştir. Zaten İbn Ebi Müleyke Hz. Ebûbekir ile mulaki de olmamıştır. Zehebî bu haberi naklettikten sonra şöyle demiştir: "Siddîkî'nin amacı, haberleri taharri ve tesebuttür. Yoksa rivayet kapısını kapatmak değildir."¹³⁹ İbn Yahya'ya göre Ebû Reyve, bu cümleleri zikretmeyi istememiştir. Hz. Ebûbekir'in Kur'an ve sünnetle amel ettiği mutevatirdir. Nitekim Ebû Reyve de Hz. Ebûbekir'in 500 hadis yazıp sonra yok ettiğinden bahsetmektedir.¹⁴⁰

İbn Yahya'ya göre Ebû Reyve, referans bilgilerini doğru aktarmamaktadır. Mesela Ebû Reyve, Kenzu'l Ummal'de geçen ve İbn Asakir'den nakledilen, Hz. Ömer'in Abdullah b. Huzeyfe, Ebu'd-Derda, Ebu Zerr gibi sahabilere haber gönderip, hadisi ulu orta rivayet etmemelerini istemiştir. Sahabiler, bizi bundan men mi ediyorsun? sorusuna "(hayır) Fakat yanımda rivayet ediniz," demiştir. Ebû Reyve parantez içini atlamıştır. Çünkü "Hayır" ifadesi Hz. Ömer'in sahabeyi bundan menetmediği anlamını taşıdığından, Ebû Reyve'nin tabiri caizse işine gelmemiştir. Bununla birlikte İbn Yahya, rivayet metninde geçen Abdullah b. Huzeyfe'nin meçhûl olduğunu, dolayısıyla söz konusu bilginin sıhhat değerinin düşük olduğunu sözlerine eklemiştir.¹⁴¹

Ebû Reyve'nin, "iktibasta dürüst davranmadığı" ile ilgili bir diğer örnek de şöyledir: Ebû Reyve, İbn Hazm'ın Ahkam'ını kaynak göstererek Hz. Ömer'in, İbn Mesud, Ebu'd-Derda ve Ebu Musa'yı çok hadis rivayet ettiklerinden dolayı hapse attığını ileri sürmüştür. Halbuki ilgili yerin devamında İbn Hazm, bu rivayetin mürsel ve meşûk olduğunu kendisi söylemiştir. Ama Ebû Reyve bu bilgileri atlamıştır.¹⁴²

İbn Yahya'ya göre Hz. Ebûbekir'in hadis rivayetinin az olması, onun dışında fetva vazifesini icra edenlerin çok olması, hilafet işleriyle meşgul olması ve ömrünün buna vefa etmemesindedir. Ebu Ubeyde'nin de aynı şekilde Şam fethi ile meşgul olması, emri altında koca bir ordunun bulunması ve onun dışında fetva vazifesini icra edenlerin çok olmasından dolayı yeteri kadar hadis rivayet edememiştir. İbn Yahya'ya göre Said b. Zeyd'in az rivayet etmesi ise kendisini ibadete hasretmesindedir. Bunların az rivayet etmesi farz-ı kifaye kabilinden olan fetva işinin birileri tarafından icra edilmesi ve çok hadis rivayet etmekten korkmalarıydı. İbn Yahya "Hadis rivayet eden hiç kimse olmasaydı, elbette onlar tahdis

¹³⁸ Ebû Reyve, a.g.e., s. 33.

¹³⁹ İbn Yahya, a.g.e., s. 53.

¹⁴⁰ İbn Yahya, a.g.e., s. 54.

¹⁴¹ İbn Yahya, a.g.e., s. 55.

¹⁴² İbn Yahya, a.g.e., s. 55.

vazifesini icra edeceklerdi," diyerek Ebû Reyeye'nin iddiasının temelsiz olduğunu belirtmiştir.¹⁴³

İbn Yahya'ya göre Hz. Ebûbekir'in hadisin kabul edilmesi için şahit istemesi, bir vakianın dışında cereyan etmemiştir. Ninenin mirastan payını istemesini orada bulunan Muğire b. Şube hatırlamıştır. Bu hususi vakia, Hz. Ebûbekir'in sürekli böyle davrandığı anlamına teşmil edilemez. Muğire'nin durumu, mahkemede muddeye şahit olmak içindir. Ayrıca İbn Yahya'ya göre bu haber, haber-i vahid cinsindedir.¹⁴⁴

Yine İbn Yahya, Ebû Reyeye'nin, Hz. Ömer'in hadisi kabulde müteşeddid olduğu iddiasına katılmamaktadır. Mesela Ebu Said el- Hudri'nin "Sizden biriniz üç defa izin isteyip de kendisine izin verilmezse geri dönsün,"¹⁴⁵ rivayetini iştiğinde Hz. Ömer bir şahit istemiştir. Bununla beraber Hz. Ömer'in haber-i vahidi kabul ettiği bir çok rivayet vardır. Ancak zamanının uzun bir bölümünü Hz. Peygamberle geçirmiş olan Hz. Ömer'in bu hadisi işitmemiş olması, onun garibine gitmiş, bundan dolayı da bir şahit (beyyine) istemiştir. Bu, onun aşırı müteşeddid olduğunu gösterecek bir argüman değildir.¹⁴⁶

Hz. Ömer'in (ra) çokça hadis rivayetine engel olduğu iddiasına İbn Yahya, "Halbuki kendisinden beşyüze yakın hadis nakledilmiştir. *Sahîh-i Buhârî*'de sadece kendisine nisbet edilen altmış kadar hadis vardır. Bu sahabeler, dini tebliğ ile mukelleftiler. Beldelere gidiyorlar, kadılık yapıyorlardı. Elbette Hz. Peygamber'den iştiklerini tatbik ediyorlardı. Doğru olduğuna inandıklarını, bütün güçlerini sarfederek anlatıyorlardı. Bununla birlikte bazı hatalar vaki olmuş ise de artık bu gayretten sonra onlar mazurdurlar," diyerek söz konusu iddiayı reddetmiştir.¹⁴⁷

İbn Yahya Ebû Reyeye'nin, "Men kezebe" hadisinde "Muteammiden" lafzının olmadığını iddia etmesinin doğruyu yansıtmadığını, zira Buhârî, Müslim, Ahmed b. Hanbel, Târîh-i Bağdad, Kenzu'l Ummâl, Müşkulu'l-Âsâr gibi kaynaklarda bu hadisin "Muteammiden" lafzıyla geçtiğini ve bunun icma ile sâbit olduğunu belirtmektedir. Ayrıca ona göre kişinin hatâen ve sehven yanılması beşer olmanın bir özelliğidir. Ebû Reyeye'nin dediği gibi bu ifade, fazla hadis rivayet edip yanılmaktan dolayı manevi mesuliyetlerini ortadan kaldırmak ve râvileri tezkiye etmek üzere eklenmiş bir ifade değildir.¹⁴⁸

SONUÇ

Hadis/sünnet ve buna bağlı konular muhaddisler arasında sürekli tartışılmış ve herkes kendi perspektifinden hadis ilminin temel meselelerini anlamaya dönük bir anlayış ortaya koymuştur. Yirminci asra gelindiğinde bu tartışmalar hız kazanmış, müsteşrikler ve İslam dünyasındaki ilim ehline yeniden tartışmaya açılmıştır. Bu cümleden hareketle Mısır'da Ebû Reyeye tarafından ortaya konan "*Adva 'Ala's-Sünne*" adlı eser ve içerdiği iddiaları, İslam dünyası içerisinde ciddi bir yankı uyandırmış ve bu kitap üzerine reddiyeler yazılmıştır. Çalışmamızda Ebû Reyeye'nin söz konusu eseri ile buna reddiye olarak yazılan Abdurrahman b. Yahya'nın "*el-Envâru'l-Kâşifa*" adlı eserlerinin, bazı temel hadis meseleleri ile ilgili savunularını mukayeseli olarak ortaya koymaya çalıştık. Çalışmada vardığımız sonuçları maddeler halinde şöyle sıralamak mümkündür:

1- Ebû Reyeye'nin eserinde referans gösterdiği birçok kaynak ve malumat bulunmaktadır. Ancak İbn Yahya'ya göre Ebû Reyeye, iktibas ettiği bilgilerin siyâk-sibâk ve bağlamına dikkat etmeden önemli yerlerini atlamış, bir başka ifade ile bu bilgilerin işine yarayan kısmını almıştır. Bizce de Ebû Reyeye'nin en çok eleştirilmesi gereken yönü, onun

¹⁴³ İbn Yahya, a.g.e., s. 55-57.

¹⁴⁴ İbn Yahya, a.g.e., s. 65.

¹⁴⁵ Buhârî, İsti'zân, 13, VIII/54.

¹⁴⁶ İbn Yahya, a.g.e., s. 67.

¹⁴⁷ İbn Yahya, a.g.e., s. 72.

¹⁴⁸ İbn Yahya, a.g.e., s. 71-73.

iktibaslarında dürüst davranmamış olmasıdır. İlim ehlerinden beklenen ise ilmî emanete sâdik davranılıp iktibasta bulunurken dikkatli olunması ve ideolojik yaklaşılmamasıdır. Ebû Reyve'nin, kendilerinden nakilde bulunduğu müelliflerin söylemediklerini, sanki onların savunduğu fikirlermiş gibi ileri sürmesi, bilimsel ve etik olmaktan uzaktır. Rivayetleri aktarırken bazı kelimeleri atladığı, görüşlerine destek bulmak için çok tali kaynakları zikrettiği görülmektedir. Öte yandan Ebû Reyve söz konusu eserinde hadis usûl ilminin esaslarından biri olarak kabul edilen adalet ve zabt gibi konulara hemen hemen hiç değinmemiştir. Ebû Reyve, ümmet nezdinde belli bir şöhrete ulaşmış hadis kaynaklarını ve rivayetlerini vermektense, İbn Cerîr, İbnü'l Esîr, el-Cezâirî, İbn Kuteybe, Şatıbî, Zehebî, Taberani, İbn Hazm, İbn Asakir, Mustafa Sadık er-Rafii'ye daha çok atıfta bulunmayı tercih etmiştir. Mezkûr alimlerin ilmî yeterliliklerini burada tartışmadığımızı belirtmeliyiz. Tartıştığımız asıl nokta onun bu isimlere ve onların eserlerine neden çokça atıfta bulunduğu ve diğer kaynakları neden görmezden geldiği meselesidir. Bu girişim, lehine bulduğu her bilgiyi kritik etmeden aldığı iddiasını güçlendirmiştir. Modern dönemde ise Reşid Rıza, Ahmed Emin, Taha Hüseyin, Muhammed Abduh'a atıflar yapmış ve bunların eserlerinden bol miktarda yararlanmışlardır.

2- Ebû Reyve'nin savunularının önemli bir kısmı, müsteşriklerin iddiaları ile neredeyse örtüşmektedir. Ebu Şehbe'nin de vurguladığı gibi yazar, adeta oryantalist bir zihniyet taşıyor görüntüsü vermiştir. Ebû Reyve'nin, sünnetin çelişki arzettiği, tahrif ve tebdile uğradığını göstermek için son derece gayret sarfettiği ve bu uğurda sahîh rivayetleri karaladığı gibi hususlar ise yazılan reddiyelerdeki ittifak noktasıdır. Ebû Reyve, Hadis müdafaası adı altında sahabe ve râvîlerini, hadis uydurmakla itham etmiştir. Bize göre Ebû Reyve, her ne kadar eserinde amacının sünneti anlamaya çalışmak ve onu bâtil olan şeylerden arındırmak olduğunu ifade etmişse de kullandığı üslûb, eserin genel muhtevası, özellikle de sahabe hakkında kullandığı dil, ümmetin sahabe hakkında asırlar boyu taşıdığı kanaatin deforme olması izlenimini doğurmuştur.

3- Abdurrahman b. Yahya'nın reddiyesine gelince onun ilmî kriterlere uygun davrandığını söyleyebiliriz. Sözcüleri o, Ebû Reyve'nin iddia ettiği bazı rivayetlerle ilgili muhaddislerin yorumlarını aktarmış, lehine olmasına rağmen bu hadislerin mu'dal, munkatî' veya mürsel olduğunu belirtmekten de çekinmemiştir.

4- İbn Yahya, yöntem olarak Ebû Reyve'nin iddialarını ayrı ayrı ele almış, nakledilen rivayetleri ayrıntılı bir şekilde kaynaklarına inerek tetkik etmiştir. İbn Yahya'nın, Ebû Reyve ile paralel düşündüğü konular da vardır ve bunu kendisi de dillendirmiştir. Ona göre Ebû Reyve'nin de ifade ettiği gibi bazı hadis alimlerinin sahîh şartlarına uyduğunu düşündükleri, ama incelendiğinde muallel veya munkatî' olduğunun görüleceği bazı rivayetler mevcuttur. Aynı şekilde İbn Yahya, mevzûatın alametleri, hadislerin çoğunluğunun mana ile rivayet edildiği konuları ile ilgili Ebû Reyve'nin söylediklerinin bir kısmının doğru olduğunu söylemiştir. Mesela mevzu hadisler başlığı altında Ebû Reyve'nin savunduklarına cevap verirken şöyle demektedir: " Hz. Peygamber'e (sav) nisbet edilip de aklın reddettiği birçok hadis vardır ki, bunlar mevzuat kitaplarında ya zikredilmiş veya râvîlerinin mecruh olduğu ifade edilmiştir. Zira Kur'an da sarîh aklın kabul etmediklerini teyid etmez." Ayrıca İbn Yahya, Şam, Sahra, Beytu'l-Makdis ile alakalı zayıf olan birçok rivayetin farklı amaçlar güdülerek Ka'b'ın vefatından sonra ve bazı taifeler eliyle üretildiğini de kabul etmiştir.

5- İbn Yahya, sünnetin dindeki konumu, kavli ve fiilî hadisler, sahabenin adaleti ve hadislerin Hz. Peygamber (sav) döneminde yazılması gibi konularda Ebû Reyve'yi sert bir dille eleştirmiştir. Reddiyenin, ilmî yeterlilik ve tatmin edici cevaplar sunması bakımından genel manada yeterli olduğunu, ancak aşırı savunmacı bir refleksle yazıldığını ve bu temayülün eserin birçok yerinde hissedildiğini de eklememiz gerekmektedir.

KAYNAKÇA

BUHÂRÎ Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l- Buhârî*, Çağrı yay. İstanbul,1992.

el-BEYHAKÎ Ahmed b. Huseyn Ebûbekir, *el-Medhal İle's-Süneni'l-Kübrâ*, thk. Muhammed el-A'zamî, Daru'l-Hukefa, Kuveyt, tsz.

el-CÛRCÂNÎ es-Seyyit eş-Şerîf, *Mu'cemu't-Ta'rîfât*, thk. Muhammed Siddîk el-Minşâvî, Daru'l-Fedîle, Kahire, tsz

ÇEKİÇOĞLU Yasemin, *Sahîhayn'da Ebu Hureyre'nin İsrailiyyat Olarak Nitelendirilen Rivayetleri* (Yük.Lis.),MÛSBE, İstanbul, 2010.

DARİMÎ Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *Sünen*, Çağrı yay. İstanbul, 1992.

EBÛ DAVUD Süleyman b. Eş'as es-Sicistanî, *Sünen*, Çağrı yay, İstanbul, 1992.

EBU ŞEHBE Muhammed, *Sünnet Müdafaası*, (ter. Mehmet Görmez- M. Emin Özafşar), Rehber yay. Ankara, 1990.

GÜLER Zekeriyâ, *Ebû Reyve'nin Adva' Alas's-Sünne en-Nebeviyye adlı eseri Üzerine Bir Değerlendirme*, SÛİFD, sayı, 4, yıl, 1994, Konya, s.192.

GÜNER Osman, *Ebu Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler (tarihi arka plan)*, İnsan Yay, İstanbul, 2001.

ITR Nureddin ve M. Yaşar Kandemir, *Ebû Reyve*, DİA, İstanbul, 1994.

İBN HACER Ahmed b.Ali el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru's-Selam, Riyad, 2000.

İBN HANBEL Ahmed b. Muhammed, *Fedâilu's-Sahabe*, thk. Vasiyyullah Muhammed Abbas, Muessesetu'r-Risale, Beyrut, 1983.

İBN KUTEYBE Abdullah b. Müslim, *Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadis*, Daru'l-Cîl, Beyrut, 1972.

İBN MÂCE Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid, *Sünen*, I-II, Çağrı yay, İstanbul, 1992.

MAHMUD Ebû Reyve, *Adva 'Ala's-Sünneti'l-Muhammediyye ev Difa' 'ani'l-Hadîs*, Daru'l-Maarif, Kahire, 1119.

.....Şeyhu'l-Madîra Ebu Hureyre, Daru'z-Zehair, İran, 1368.

.....Muhammedî Sünnetin Anlaşılması Hadis Müdafaası, Yöneliş Yay. Çev. Muharrem Tan, İstanbul, 1988.

MÛSLİM Ebu'l-Huseyn b. el-Haccac b. Muslim el-Kuşeyri, *Sahîhu Muslim*, Çağrı yay. İstanbul, 1992.

SEYYİD ABDULHUSEYN Şerefuddin, *Ebû Hureyre*, Matbaatu'l Haydariyye, Neced/İran, 1964.

eş-ŞATIBÎ İbrahim b. Musa, *el-Muvâfekât*, thk. Ebû Ubeyde Meşhur b. Hasan, Daru İbn Affan, Suudi Arabistan, 1997.

TİRMİZİ Ebû İsa Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, Daru- İhyai't- Turasil Arabi, Beyrut, tsz.

*Ebû Reyve'nin Bazı Temel Hadis Meseleleri İle İlgili İddialarına İbn Yahya'nun
Verdiği Cevaplar*

ÖZAFŞAR Mehmet Emin; Görmez, Mehmet, *Ebû Reyve ve Kitabı Üzerine*, İslami Araştırmalar Dergisi, c. 5, Sayı,1, Ocak, 1991.

el-YEMÂNÎ Abdurrahman b. Yahya el-Yemani, *el-Envâr'ul-Kâşifa li mâ fi Kitabi Advâ 'Ala's-Sünne Mine'z-Zeleli ve't-Tâdlili ve'l-Mücâzefe*, el-Matbaatu's-Selefiyye, Beyrut, 1378.

ez-ZEHEBÎ Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tezkiratu'l-Huffâz*, thk. Zekeriya Umeyrât, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.

dübbe